

Tartalom

LI. ÉVFOLYAM, 8. SZÁM

1997. AUGUSZTUS

NAGY GÁSPÁR: Helyzetjelentés Vörösmartynak; Tudom, nagy nyári délután lesz; Más szomjúság	3
VITÉZ GYÖRGY: Ötödik, kanadai, virágvasárnapi szonett; nem muszáj, Herkules	6
DOBAI PÉTER: Katalin! 1964!	8
PODMANICZKY SZILÁRD: Elvetemült naplók (s.)	9
HORVÁTH TAMÁS: Szuvenír (Regényrészlet)	14
JÁSZ ATTILA: A hasonlat-vidék (avagy folyóbeszéd szigetekkel)	29
DANYI MAGDOLNA: Józan esti tervek egy meddő órán	31
KABDEBÓ TAMÁS: A negyedik parancsolat	32
KÁNTOR LAJOS: Ihlet és korrekció (avagy: a nemzet-tudat karbantartása)	41
KIBÉDI VARGA ÁRON: 314; 315; 316;	47
ERDÉLYI ERZSÉBET–NOBEL IVÁN: „...legyőzhetetlen távolság van élet és irodalom között” (Beszélgetés Kibédi Varga Áronnal)	49

ÖRÖKSÉG

LUKÁCSY SÁNDOR: Vörösmarty estéje (Rapszódia)	54
CSETRI LAJOS: Baróti Dezső stílus-és eszmetörténeti szemlélete	62

KRITIKA

SÁNTHA ATTILA: Az elkülönöződött nemzet (Szócs Géza: Ki cserélte el a népet?)	67
MARGITTAI GÁBOR: Kő a tavon (Páll Lajos: Andromakhé uszályán)	77
SZABÓ GÁBOR: Bizonytalan randevú (Orbán János Dénes: A találkozás elkerülhetetlen)	79

MŰVÉSZET

ZALÁN MAGDA: Az utolsók egyike (Vámos László [1966])	83
--	----

„A Tisza-parton mit keresek?”

HOLLÓSI ZSOLT: A szegedi grafika fedelelemasszonya (Rendhagyó portrészlet Kopasz Mártáról)	90
--	----

Szerkesztői asztal a belső borítón

ILLUSZTRÁCIÓ

KOPASZ MÁRTA metszetei az 5., 28., 48., 53.
és a 61. oldalon.

NAGY GÁSPÁR

Helyzetjelentés Vörösmartynak

*Ha majd elunja magát ez a hatalmas testű
nagy és kitartó Télnek nevezett fehérség
hogy a fölöttünk még regnáló ám fölöttébb
olvadékony hatalmát végérvényesen följánlja
a Napnak mely kíméletesen ágyúkat vontat
ama stratégiai pontokra honnan a szikrázó
s mindent beborító fehér tartományt
tisztességes hadüzenetet követően
lassú de állhatatos tűz alá veszi –*

*nem vér de hatalmas vízfolyamok támadnak
ekkor a legelébb eleső hóezredek/naszádok vakító
ragyogásából még az Ég egyesített erőinek tűzfelelősei
is vakulnak s okulnak immár –*

*mert a hamari diadal egyben nagy veszedelem is
mivelhogy már emelkedik a fogyó porcukor ára
s az ár a folyók partjain s gátjain bizony túlcsap
sőt az eltűnt fehér paplan alól reggelre
rútul kitakarva ott az esettségében összegyalázott
kifosztott anyaföld: vagy másképpen szólva
ősz penészt téli panasszal elkeverő
s nyirokkal átítatott de újulni – ha hagyják! –
ezer meg száz évesen is kész hazaföld*

(1996)

Tudom, nagy nyári délután lesz

*Tudom,
nagy nyári délután lesz,
fülledt, meleg, esőutáni,
és hirtelen zuhogó, sosemhallott
redőny-mondatokra ébrednek
a versek a költők agyában,
de már hiába, hiába minden,
eljő akkor váratlanul...-:*

*Mintha ezer fúrópajzs
dolgozna alatt, kipuposodik a föld
s homorul az ég, akárha óriások
tartaná vissza a levegőt tüdejükben,
vibrálni kezd és fényesedni minden...*

*Aki álomból kél, álomnak hiszi,
aki ébren, riadalmán túl remegve
és rebegve könnyűnek érzi magát,
különös, de nincs nagyobb zöreje,
a fák sem hajladoznak, a falak sem
dőlnék senkire, holott dőlhetnének éppen...*

*Akkor a szeretetben kíméletlenül pontos
f o r g a t ó k ö n y v szerint megszólalnak
mind a négy égtáj felől a h a r s o n á k ...
a tücskök...*

*Tudom,
emlékezetes, nagy nyári délután lesz,
s nem lesz idő megírni, leforgatni,
de mindenki – holt és eleven –
f ő s z e r e p l ő k é n t találkozik
a RENDEZŐVEL...*

(1996)

Más szomjúság

*Naponta jön
és megszarol
felhőket küld
esőt ígér
aztán csak zöld
vak szomjúság
káprázatát
teríti szét*

...

*mozdulatlan
vibrál a lég
amíg lecsap
a böjti szél*

...

*de nem a száj
nem is a föld
szomját oltja:
a léle k é t .*

(1997)

VITÉZ GYÖRGY

Ötödik, kanadai, virágvasárnapi szonett

*Kékhasú, fehér április,
üvegházban a pálma zöldje.
Nem a Szentföld – ez Káin földje*
mondják a tanítványok is.*

*Jég a folyamot berekeszti.
Jövel Jézus motoros szánon:
hozsánna csilingel a számon:
Jégcsap, az eresz nem ereszti.*

*Feljő a Nap egy pillanatra
rőt a pufajkás tajga háta.
Hermelin hóban süpped a bokám.*

*Fázós, szigonyos ábitattal
kérdem, miért nem mehet át a
pézsmáökör a tű fokán?*

nem muszáj, Herkules

„Maszájöldön esik a hó”

(Bakucz József)

*Muszájöldön esik a hó
aki itt telet kényszeredve felel
pedig nem is kérdezik (ki) –
s nem köti el a nyelv tutaját
Noé révésze a szürke barát*

* "The land God gave to Cain" – „A föld melyet Káinnak adott az Isten”: Labrador

*de itt az kell ami nem kéne másutt
 Muszáj földre esik a kő (ejh mi)
 először gyűrűzik a tócsa
 majd recés hályog képződik szemén
 így vakul bele a télbe
 (Ödipusz persze nem így lett világtalanná)*

*egy pár kacsaláb jut eszembe a Csallóközből
 nem várkastélyról volt szó – oly hirtelen lepte meg a tél
 a kis tavat hogy a madár lába odafagyott
 varjak meg vércsék intézték el a többit –
 ez negyvennégyben volt húzták a csíkot a Liberátorok
 számoltam háromszázegy bombázó
 repült Pilzennek Brünnek zengett a sztaniolos levegő
 s dekkoltak a halálravált barázdák – miért éppen ez?
 Valami metafora? Patétikus felláció? *
 Én is világtalan vagyok – pedig csak olvasószemüveg kell
 – egyiptés ikervilág – keresztülestem az osztódáson
 szita-szita pánik – az ablakon keresztül
 muszáj földön lesem a nőt aki
 számítógépével pasziánszozik
 solus maradsz
 eris magadra az Ezredes lépcső
 sola meredsz
 s a Filler utca sarkán áll a ház
 rajta a belövés ötven éves – ez is metafora?*

*Az olvasó közönséges jut eszembe még
 blaszfémia lehet vagy költőpanasz*

*ez a szöveg megúsza egy antik utalással –
 igyekeztem a képzavart is elkerülni – de
 mire leértem a lépcsőn Maszáj földre
 éreztem miért szomorodott el Bakucz*

* Sikamlós kétnyelvű szójáték. Pathetic fallacy az angol neve azon retorikai vagy költői fogásnak, mely élettelen tárgyakat emberi tulajdonságokkal, érzésekkel ruház fel.

DOBAI PÉTER

Katalin! 1964!

*Ami volt, az nincs többé; épp oly kevésé van,
mint az, ami sohasem volt. Am minden, ami van,
a következő pillanatban már volt. Ezért a legjelen-
tősebb múlttal szemben a legjelentéktelenebb-
nek is előnye az, hogy v a l ó s á g o s . (...)
Életünk minden történéseinek csak pillanatra
jár ki a VAN, aztán örökre a VOLT. (...) Mégis
ott van bennünk rejtett tudata annak, hogy miénk
az örökkévalóság soha ki nem meríthető forrása,
hogy abból folyamatosan megújíthassuk az élet
idejét.*

Schopenhauer

*Elég ha látom sugaras arcodat,
– elég az is, ha csak évtizedekkel ezelőtt exponált
és mostanra már fakuló fényképeken látlak –
és te máris megindulsz bennem régi, ifjú, szabad
ö n m a g a d
felé! Nincs befejezett múltidő, csak a grammatikában!
Jelenidőt, jövőidőt kell emlékeztek, higgyek:
minden nap újra ugyanúgy, bátor hittel,
Téged-tékozló önmagamnak! (Hiába illúzió csak...)
És hinni is fogok minden Téged-szólító szavamnak,
(sokkal inkább, mint Schopenhauer úrnak...)
hiába, hogy mindez csak kényszeres képzelés,
hiába, hogy az évek rohannak véget érni,
betelni, mint hazug ünnepek, mint koszos kis karneválok,
ahol az arcok már maguk a lecserélhetetlen maszkok...
Az „örökkévalóság”, az időmúlás, a VOLT és a VAN:
végtelen e g y s z e r i s é g e
adja a bizonyosságot arra, hogy megvan
és megmarad jelennek minden pillanat!
... És megsemmisítő pillanata a halálnak:
nem búcsú, nem „soha többé” – ellenkezőleg:
örök időkre nyíló kezdete az újra-találkozásnak,
az időekkel többé meg nem zavarható viszont-látásnak!
És ifjú arcodnak, Katalin!*

PODMANICZKY SZILÁRD

Elvetemült naplók (s.)

Rázott a hideg a hegyi viskóban, gyámoltalan lécei között átsüvített a szomszéd viskó visszfénye, az öreglyukig húzott lószőrpokrócból bömbölt a benzinszag, a kinti hangokat úgy hallottam, az őrzőjét eltévesztett lemészárolni engem, megint egy meddőn hányó artistát táncoltatnak a farkára kötött nedves bikakötéllal, a szám körül a levegőnél hidegebb bogár robotolt, a szemeimet mintha száraz kendőkre cserélné a huzat, a mellkasom már nem pumpált, gondoltam, most meghalok, de nem, élek, de akkor, gondolom most, ha meghalok, valaki még bejön a viskóba, csak tudni akarja, hol vagyok.

*

Másnap reggel, ahogy fölébredtem, már nem éltem. Beszálltam egy kocsiába, a legközelebbi falunál kiszálltam, és hazautaztam. Otthon végigdőltem az ágyamon, betakaróztam, aludni szerettem volna, hogy kipihenjem magam, mire végleg meghalok.

*

Aztán fölébredtem, minden ismerős volt, a szagok: az aszalt szomszéd zsírokat kínozott nyers fenyőasztalon, a hangok, hurutom, az ágy mellé lógott karom, ahogy tenyerem siklik a langyos padozaton. Két hasonló távolság: két óra: az egymás ellen mért fölösleges idők, az időközön úsztatott lusta fahasáb, ha beúszik, Londonban paplanban, micsoda kivétel, ha van a világon bili, beleszaladok. Lógok, beleszaladok. Egy fej, testével lohol szabadon. A szabadságot törli a halál, a halált töröli a szabadság, a kettő azonos: két egymásnak ugrott radírgumi. Nem választhatok. Én-e? Nem választhatok. A piramisban éber maradt a hús, kel, köles, liszt. Egy piramisban még, ha lógok, beleszaladok. A dobokon számárbőr, szürke, tompa hangok, mintha mázsás gumicukrot rugdosna svéd eunuk szabad balti államban, ahol a hőszűrők csak egymás gyönyörűségére sugároznak hőn. Kezembe vettem a dinamót, megpörgettem a fejét: Jedlik Ányos születésnapján dinamókkal fűtött főzőlapon emlékpörköltet főzök neki. Nem tudom, csináljátok meg, szép emlék, ilyesmi: Jedlik Ányos Emlékpörkölt. JÁE! A világtörvények is megunják egyszer az önkielégítést. Javítanám másra, de minék, kint hideg van, önkéntelen hibák, csak hogy minden egy robotmunka. Nem fájdalmas, nem csalódásos, megszokásos. Egy baja van a filozófiának meg nekem is, hogy nem megyünk. Ha pedig nem megyünk, jön az esztétika, a csődjel. Rohamos, bunkós nagy

organizmus, elterül, akár csomós deszkalap, melyen, ha tanúként szétverik a fejünket, akkor sem tudunk többet. Itt be is zárhatnánk, de nyitva maradunk... Nyitva, grammonként felejtve... Nyitva, mint akinek fűrészporról szórták be kettévágott helyét.

*

Mások, amíg ő szandálban jár nyáron, cipőt húznak, s mintha mi sem történt volna, túrik a hőséget, de csak addig a pontig, amíg saját hőérzékelésük a hátuk mögé nem kerül, akkor aztán eszeveszetten szedik le a cipőjüket, nézik benne a lábuk helyét, és azt hiszik, megóvták magukat attól a pokoltól, ami a lábuk helyén maradt.

*

Keddenként egy kiöregedett artista mereven teázik a szomszédos asztalnál. Látszik a szemén, hogy nem tud másra gondolni, csak a kötélre.

*

A papagáj, amelyik az antennára repült, három órán át meg se mozdult. Egyik szememmel a papagájt néztem, másikkal az antennát, a harmadikkal ezt a kettőt figyeltem, ahogy nézek, látom ma is, ott vagyok. A fekete képernyő előtt feküdtem a földön, sarkamat egy dióbélbe nyomkodtam, az ablak alatt félautomata ernyőket árult egy kövér nő, aki a jobb fülcimpájára fenyőtobozt tetováltatott tavaly, amikor egy csúnya karambolban elveszítette a féltestvérét. Nekem egy órát akart eladni, amelyik nem járt, mondván, ha nincs órám, édesmindegy.

*

Ha nincs jobb dolga, forduljon orvoshoz. (1 orvosban 3 nap alatt 8 kiló mogyoró tűnik el. 3 nap 8 orvosban...), a kémiának miért kellene repülőgépmódjára összefüggenie az orvostudommal. Tudom, me-, nem mechanikusak a kapcsolóink, a gondolati kódok: a főcsillár: három kakas narancstalpon, falikarok: gyöngytyúkfüge citromhéjban. Udvari: soha nem, tudjuk, a massa, a massa meg én, soha nem tudjuk, mikor mi világos a sötét agyunkban, ami olyan sötét, mint a világ legelőbb, levege, levőge, legőv, levőg, levgő, legevő, leveg, lőgeve, legv, leveveg, ó, úra, isten neki, leveg. Olyan sötét, lapok, mindent átlapok, mindent átpakolok a zsebembe, lógnak, maradnak a lógó zsebek, nadrág van, zseb, kora ősz, még a jövőig kihúzom.

*

Van egy pipám, beszorult hamuval, napi pipa, pipa panoptikum: éghettem volna máshogy is. Mellette grafitmirgli kék műtokban, tollbelek, egy já-

tékceruza, a végén gőzmozdony alakú radír. Ez mind egy kancsófejben, ahová a nap besüt. A kancsófejnek közepén nagy tupák orra van, az ornyergen két gülü szem, mint akit úgy picsán rúgott a vadőr, hogy nem lesz többet kedve szarvasokat kergetni a menetvágóval.

*

Néhány turista beszállt a hajóba, a tó közepére eveztek, ahol elsüllyedtek. Ha valakinek nincs oka, az szégyenkezik, hiába is. Vagy inkább: ha valakinek nincs oka, az szép. A szégyen szép. Ha elvetélt tételeket vettél, olyan, mintha télen tévékkel vétkeznél, szégyen, puha, szép. Jobbra a hó esik, balra egy angyal egymás tetejére zongorákat ragaszt. Az egyik turista mellzsebéből lassan cigifüst ereszkedik. Egy másiknak csupa mocskok a szája, szalvétát szorongat a keze. A harmadiknak szobrot fognak állítani a tó fenekére, odajárnak koszorúzni a könnyű helochén bűvárok, a vízbe fulladt öreglányok. Aztán jön még egy hajó, az is elsüllyed. Csak azt tudnám, mi öröme telik a végtelen Urnak az ismétlődésben, ha végtelen, tényleg.

*

Ez így van rendjén, s bizonyos eltűri az ember szépen, hogy az eszében mindenféle foghatatlan ízék úszkálnak, és nem is fogja egy másik fejét bódítani azzal, hogy valami eszébe jut. Az életek egymásra folyása helyettesítette az ember eredeti fájdalmait, és tán mindörökre úgy lesz, hogy a halandó lélek mindörökre azzal foglalkozik, hogy a cipő mily drága vagy olcsó, mintsem azzal, hogy a mai nap elment (elmúlik) s vissza nem tér sohasem. Föl se tűnik. Vissza nem tér soha, senki.

*

Egy partmenti folyóban horgásztam. Egy nagy halat fogtam. Nekem egy nagyot. Dédelgettem a levegőn egyet. Nézze, mondtam a közlegő biciklista nőnek, nézze, mekkora hal. A hal nem látta, mint mondták, a nő süket, mondták, vaksüket, toknéma. Há'mán vissza nem eresztem. Visszaeresztem. Nem érdeklí a nagy halam. Lehet, hogy süket, gondoltam. Mekkora hal, nézze, üvöltöttem, a ruházatom leírhatatlan, mondtam üvöltve, haaaaa(!)(!)(!), hl (!,!,!), kisgyerek hallal, mosolygó (,,,,,), kurva hal, utóbb, azóta döglött, szaga semmi mára, felnőttem, jószagú vagyok, de akkor a hallal ott, süketnéma partneremmel, azóta fix halott. Felkereshetném. Minek. Feltámasztom, megint nem ért semmit. Visszadobom a halat, ő meghal, napi hal amott.

*

- Kérekererekérekeérkeérkeérkeérkeérere valamit?
- Néhanap.

óra, van még idő, négyre méhek lepik el az arcod, édesmindegy, hogy mi lesz, nem vagy egyedül. Nem vagy az a cowboytípus, ki lő, ha lát, ha méh.

*

Semmi nem eredeti és semmi nem valóságos, minden most van, minden eredeti és minden valóságos, most nincs semmi.

*

Bowie, Bor, Tandori, a nagy ötletek, elmentek vagy megjöttek. Óriási fehér zoknikban fehér nők ugrálnak a felhőkön. A nagy ötletek elmentek. Leszűrni, leszűrni. Miért is lennének. Héja a sásba belebukik. Lokátorok az égen. Nincs már honnét elmaradnom, anya, és még egy élet rá, hogy elhihessem...

*

...nincs már honnét elmaradnom, anya, nincs már nap, hogy ne gondolnék erre, vagy mostmár: visszamaradnék, anya, csak ne maradnék vissza, így, én, e, ne, otthon vagyok, nincs ablakom, te látsz, mit láthatnék vissza?, itt vagyok, sovány vagy, elfogyok, s minden közel áll, távol, közel, távol s oly közel, közel, távol, távol s távol, közel, oly közel, s távol-közel, minden oly közel, anya, nincs már honnét elmaradnom, üres a világ, megyek össze, -vissza, ahol azt hiszem, hogy helyem van, hol van, hiszem, anya, látod, könnyen megőrülök, mint mindig, mintíg, én is, jól van, állok, állnak a hidak, stábok, néznek, ahogy nézlek, drágám, együtt vagyunk, lent várnak, csak a méznek megyek, mert még játszik velem, megüt s elvisz a hazaúthuzat.

*

Véget vetek az életemnek
mert semmit sem ér
(nem maradt remény)
e serlegből itt magamba öntöm a mérget
el vagyok veszve nem maradt remény
tőlem már ne várjatok folyamként omló beszédet
mert a szomorú vers is csak vidám szívből jöhet elő
én üres szívemből több nem fakad
vad gondolat, rohanás, hív a heverő
már nem mondatokat formálok csak szavakat
végül minden elsötétül vagy megszakad
ébren vagyok még vagy álmodok
de aztán elmaradt
kettéharapta a lisztkezacokat

HORVÁTH TAMÁS

Szuvenír

(Regényrészlet)

Ahogy Molnárné benyomult a szobába, felszívódtam, mint a gyorsan ölő mérég. Fortyogott bennem a káosz, úgy éreztem, folyékony vassal töltött habcsók ingadozik a nyakamon. Valahová el kell rohannom, különben felrobbanok.

- Hová méész? - kiáltott anyám utánam, kihajolva az ablakon.

- A Dunára! - vakkantottam indulatos-durván, hátra se nézve, mintha egy féltéglát kaptam volna fel, hogy a vállam fölött ablakunk felé hajítsam. Iménti szeretetem határtalan gyűlöletté változott.

A délutáni nap eszét veszelve robotolt az égen. Munkadüh, hogy a rekordvároshoz rekordhősséggel járuljon hozzá. Se járda, se úttest, csak összevissza dúrt talaj mindenütt. Építkezési hulladékok, szeméthalmok, lánctalpas erőgépek barázdái közt slattyogtam gumitalpú szandálomban, rövidnadrágban, meztelen felsőtesttel. Agyonmosott tornatrikóm bal csuklómon himbálódzott, miközben ökölbe szorítottam a kezem nadrágsebemben, és kissé előredöntött testtel igyekeztem a Kohász utca felé. Az is csak olyan utca volt, mint a többi, ugyanazokkal az emberórákkal, házcsontvázakkal, kupacokkal szegélyezve, s végül a felső partélbe torkollott, ahonnan ösvények sokasága vezetett a folyópartra. Három hét alatt úgy kitanultam a járást, mintha itt születtem volna, behunyt szemmel is odataláltam a Dunához. Le kell győzőnöm a meleg alattomos támadását! Markomba kaptam a trikót, akár egy partizánpuskát, és csirkemellemen, nyápic vállamon, karomon megfeszítettem izmaim. Rajtam ugyan nem fog ki a kánikula, hiába csap a nyakamba, égeti a hátam, szórja nyilait arcomba! Macskaszemrés. Késpengényi. Éppen hogy kilássak. Elhagytam az utolsó házat is, de még nem költöztek be, hiányzott róla a legfelső emelet. Elégtétellel töltött el, hogy magam mögött tudhatom az első szocialista város vas- és acélipari hadseregének leendő kaszárnyáját. A fény legyűrhetetlenlomhán, valamiféle egyendrapp színű káosszá gyúrta a terepet, mely semmi jelét nem adta, hogy duzzadna az öntudattól.

Megbolondított ez a sivárság. Éreztem, hogy napról napra egyre jobban becsavarodom tőle. Patakokban dőlt a verejték homlokomról, le sem töröltem már, hagytam, találja meg az útját. Nekem más dolgom van. Változatosabbnál változatosabb terveimet csócsáltam, hogyan szökhetnék vissza Szegedre, vagy ha oda már végképp nem lehet, akkor a braziliai őserdőbe felfedezőnek, esetleg

(ha minden kötél szakad) útépitő munkásnak. Európa lerobbant akol, eliszaposodott, ósdi kikötő, csak arra jó, hogy valami hajót kerítsek, aztán el innen, el innen! Európa? Átugrom, mint ezt a félig elrepedt betoncsövet itt, és kész!

Rettenetesen hiányoztak szegedi barátaim, az utcabeli banda, a fejelőbajnokságok, meg hogy órák hosszat fecsegjünk, latolgassuk: vajon engedélyezik-e, hogy a Szegedi Honvéd az ősszel induló, új bajnokság előtt néhány, alacsonyabb osztályú csapatban játszó, ígéretes, fiatal titánnal erősítsen, mert eddig még az összes, valamirevaló tehetséget elszípkázták Pestre...

A hiány, a nincs gyötrelme megtermékenyült az augusztusi hőségtől, képzeletem vibrálva tudatta velem, hogy kiszáradt a szám, s a Szahara perzselő homokját sodorja felém a szél. Hiába burkoltam arcomat nemlétező burnuszomba, a szemcsék makacsul ropogtak, csikorogtak fogaim közt, akár az elfogyni nem hajlandó, kopogásra szikkadt kenyérhéj. Vánszorgásom annyi izgalommal sem kecsegtetett, hogy előbb-utóbb, ha másra nem, legalább egy elpusztított oázisra találjak, melynek lakóit leöldösték, kútjait megmérgezték a tuaregek. Mindössze bucka bucka hátán... Jézus és Allah, segítetek! Csak legalább a következő dombig kitartana az erőm...

Csontig aszalódott, légiós szökevény araszol a homoktengerben, kepimet rég elhagytam, ruhám merő cafat, minden egyes lépés órákig tart, de itt a közelben víz van, ez tartja bennem a lelket, érzem a szagát... Inni, inni! Jé, hogy hullámszik előttem a rengeteg, mézédés, hideg víz! Egy hatalmas folyam. Belevetem magam, többé már fel se kelek, hadd áztasson, csobogjon, sodorjon a finom, csillámló élet. Arcra borulva tömöm magamba a homokot, a domb tején megrebbenek a keselyűk, egyre közelebb húzódnak. A nap sokáig keltegetett tészta, beledagad a homlokomba, belülről feszíti, nyomja a szemgolyómat, és akkor lecsap egy csőr, kitépi belőlem az átkozott fényt, megszabadít tőle. Bénán, moccanatlanul fekszem, lassacskán elszivárgok, belemosódom a hűvös vízbe, utolsó gondolatom, hogy a folyó magával sodor a láthatáron túlra, a tenger felé...

Amikor csak tehettem, a Dunán lógtam, de a nyomingerek állandóan a parton razziáztak, le-lecsaptak a lógósokra. Igazoltatások, cirkuszok, hercehurcák, bekísérés. Ahányszor Csumiékkal viháncoltam, mindig lefülelték az öböl elhagyott keszonjain ejtőző társaságot, és engem is hazazavartak. Így csapódtam a morgós Jani bácsihoz, vele ugyanis senki sem packázott. Ő itt tótumfaktum, az abszolút háboríthatatlanság nagykövete, olyannyira, hogy még a dzsekások is tisztelettel köszöntötték: „Szabadság, Kovács elvtárs!” „Jó napot!” – morogta kényszeredetten az öreg, mint a puli, amelyik nem akarja kierezteni a bolhát a foga közül.

Nem tartott sokáig, míg rájöttem, honnan ez a respekt. Minden nap találkoztunk, tudtam, hogy pontosan ilyentájt fürdeti, csutakolja lovait a folyó

egy távolabbi, eldugottabb zugában, mint ahogy azt is tudtam: egyetlenegy mozdulata igazabb történeteket indít útjára, mint az én összes, nyavalygós, csiganyálás képzelődésem.

Háttal áll a kisöreg, térdig a vízben, hosszú, fekete klottgatyájában. A Pávát locsolgatja. Ezüstősz üstöke foglyulejtett hold, messziről is látni, hogy csillog a naphálóban. Sovány, szikkadt ember, akár a szőlőkaró. Fagy, hőség, szél, eső: füttyül rá. Szívós, elnyűhetetlen. Megállás nélkül magyaráz, vitatkozik, beszelget a lóval, épp hogy csak cigarettával nem kínálja.

De hol a Csákó?

– Beteg, kis csikaszom. Ma nem lesz lovaglás, megvezetjük a Pávát, és indulunk hazafelé.

– Mi baja a Csákónak, Jani bácsi?

– Egere van.

– Egere? Az meg milyen betegség?

– Az egér egér. Majd meglátod. Eredj, mártózz meg, amíg a Pávát lecsutakolom.

Látom az öregem, hogy borzasztóan rosszkedvű. Legszívesebben kikapnám kezéből azt a pengeformájúra faragott fadarabot, a tajtékkést, mellyel a ló szőréről csapkodja le a vizet. Segíteni szeretnék, de az öreg visszafordul, fekete szeme erős lánggal lobog, kialudt csikk fityeg a szája szegletében, kackiásra fent bajsza meg-megrándul.

– Mondtam már, hűtőzzél, az kell ilyenkor!

Jani bácsi szava parancs, megtanultam, hogy nem szabad ellenkezni vele. Le a szandált, rá összehajtogatva a trikót és a rövidgatyót. Óvatosan nyújtogatom a lábam a kavicsok közt, s amikor a víz derekamig ér, hátravetem magam, a sodrással birkózom, ellentétes irányban csápolok.

Rajtunk kívül senki sincs az öbölben.

A víz titokzatos csöndje. Ezt nagyon ismerem, de valahogy itt még a hullámok is másképp csobbannak, mint a Tiszában. De sokszor álmodtam már azt, hogy kiszáradt a híd alatt a Tisza, és csak a legmélyén, néhány méternyi szélességben szivárog valami lomha, barna lé, mely pocsolyaszerűen zavaros. Ahogy álomban elindultam befelé a folyómederben, homokbordákon tapostam, hasadékok széléről huppantam le, mentem, mentem, mintha egy láztól gyötört szájpadráson ugrabugrálnék; és nemcsak én, de a fél Szeged ott ólálkodott. Most aztán megtapasztalhatja mindenki, hogy mekkora gödrök vannak az innenső pillér tövében, és hogy egyáltalán milyen mély ez a folyó. Már a közepén is túl a homokot szabálytalanul összerepedezett, betonkemény iszap-tömbök váltották fel, majd egyszerre csak cuppogni kezdett a talaj, egyre puhább, csicsegősebb, bűdösebb sár következett, kékesfekete mocsok. Térdig süllyedtem az agyagos iszapban, undorító, de kibírható, aztán bele a pocso-lyába, mely legmélyebb pontján sem ért a nyakamig. Fantasztikus volt, meny-

nyire összeszűkült, milyen készségesen tárta fel hepehupás, árkos titkait a Tisza, s ugyanakkor milyen szeszélyesen terelgette maradék önmagát... Persze, bármennyire is vágytam erre a csodára, ilyen aszályos nyár a valóságban nem volt soha.

A Dunáról soha nem álmodnék hasonlót, sokkal monumentálisabb, méltóságtelesebb, ridegebb, mint a Tisza. Ezen a részen nincsenek is ide-oda csapongó kanyarok. Fent a marton fűzfabozót, sás, magasra nyúlt nyárfák, névtelen füvek, kúszó bogáncsos; a kavicsos part, augusztus lévén, mélyen, laposan nyújtózott a vízig, legmesszebbi csücskén gyökerestől kimosott, korhadó fatörzs, melyet idáig vonszolt a makacs áramlat.

Csordogálás, csapkodás, átalakulás, egyé lényegülés, minden megnöveszik a vízi magányban. Hamiskásan villódzó fénybogarak kápráztatnak, ezer és ezer tükördarab ringatja a partmenti zöldet, az apró hullámok újabb és újabb foszlányokat tépnek az ég kékesfehér, párás fátylából. Ni, egy levél! Ez meg egy mag, valamilyen ismeretlen bokor vagy fa termése, ki tudja, honnan verte le a szél.

Hű, de nagyon ismerem, szeretem ezt az érzést! A titokzatos jelenléte, ahogy beleolvadok, elcsordogálok az idővel, miközben az odafenti világ kék markával tartózkodóan eltol magától.

Megcélzom a zátony végében heverő fatörzset, hosszú karcsapásokkal igyekszem felé. Főlegyenesedem, kilábalok, eldugult fületem oldalra tartom, ugrándozom, amíg csak ki nem folyik fülcimpámra és a tenyeremre a kellemtlen, meleg lé.

Újra tisztán hallok. Jani bácsi önmagát korholja, valóságos vád- és védőbeszédet rögtönöz a Pávából álló, egyszemélyes bíróság előtt: – Hogy én mekkora bikfic vagyok! Sürgettek, hogy ide még, oda még... A Csákó rosszabbul bírta mint te, Páva! Annyira szomjas volt, hogy rángatta a rudat, néha félrevágta a farát... Álljunk már meg öt percre, főmérnök elvtárs, nagyon szomjasak a lovak. Ne vicceljen már Jani bácsi, a főosztályvezető elvtársnak még meg kell mutatnunk az egyes kohót, és el kell jutnunk a Szórád úti építkezésre is... A tervhivatali pacákon látszott, hogy a franc se érdekli, alig várja már, hogy visszaülhessen a Pobjedájába, mely a pártbizottság előtt várt rá. Pobjedával furikázni viszont kész tengelytörés, hát ezért van olyan nagy szükség ránk itt, Páva... Na, gondoltam, kifogok én rajtatok, az egyik kanyarban jól megritytyentettem a csézát, majd elharapták a nyelvüket. Mi az, mi történt, ijedeztek. Semmi, csak megkajszult a kerék, válaszoltam. Hát akkor igazítsa helyre, mérgeződött a főmérnök. Hát ha már így adódott, nem hozna abból a nyomós kútból egy vödör vizet főmérnök elvtárs, agitáltam jobb belátásra a főnökséget. Persze úgy csináltam, hogy éppen egy földből kiálló csápnál csámpásodjon meg a kerék, de annyi sütnivalóm már nem vót, hogy megadja a módját az ivásnak. Amazok majd szétrobbantak a türelmetlenségtől. Tartsa addig oda

a Csákónak azt a lópoharat, főmérnök elvtárs, ne féljen, nem harap ám, biztattam a nagykutyát, miközben kajlibul piszkálgattam valamit a keréken. Hát azt az arcot látni kellett vóna! De nem szólt semmit, csak odanyomta a vödört a Csákó orrához, és akkó' megtörtént a baj! Látod, Páva, mekkora a szerencséd, a Csákó úgy bezlupálta a vizet, hogy alig maradt valami az alján. No meg ő jobban ki vót hevülve nálad, hát mire hazaértünk, mán kókadozott. Hej, a szakramentumát ennek a keserves világnak! Megérdemelném, hogy a Csákó jól fejbedurrantson a hátsó patájával. Hanem meggyógyítjuk a Csákót, de meg ám! Nem kell ide dögész, majd én kikúrálom, holnaputánra még nálad és fürgébb lesz.

Ahá, itt a bibi, gondoltam, ahogy a partmenti sekélyben feljűk trappoltam. Jani bácsi a lónak mondja, hogy a lovas is értsen belőle. Eszerint ma elmarad a várva várt lecke... Amúgy igazi lóbolond az öreg, vagy ahogy Csumiék emlegetik: lóbuzi. De hát milyen legyen egy obsitos, vörös ördög, a híresnevezetes, kilencedik, marosvásárhelyi honvédhuszárezred hajdani őrmestere, aki egy egész svadront vezetett rohamra az orosz útegek ellen a sztojanowi csatában? Más kérdés, hogy a vörös huszárnadrág tizenkilencben vörös rögeszmévé változott, Jani bácsi a legendás 39-es dandárban kergette a proletár világforradalom ellenségeit, le is húzta érte Horthy börtönében a maga másfél évét, de legalább élve maradt.

Mi az, hogy élve? Virgone! Csumiék szerint csak egy lófaszfényesítő az öreg csont. Dinkák ezek a Csumiék. Jobb is, hogy leléceltem tőlük, arról nem is szólva, hogy anyámat halálra idegesítette ez a bandázás.

Vén csont? Levitézlett hadfi? Korához képest Jani bácsi remekmű: harminc százalék virtusból, másik harminc százalék életrevalóságból, húsz százaléknyi furfangból, ugyanennyi felülmúlhatatlanságig cifrázott káromkodásból, tíz százaléknyi mogorva gögből áll Ókendsége. És ez a hallgatagság csak velem szemben oldódik. Hogy ez összesen száztíz? Akkor annyi! Egy dekával sem kevesebb. Nagyon szívesen megkapargatnám én a hatvankét éveseket, hány száztíz százalékos van köztük, és nem ám csak úgy holmi, sztahanovista módra. Sőt, Jani bácsinak ebbe a száztíz százalékba bele sem férnének a legfontosabb szervei. Mert a jellemvonások nála legalább olyan fontosak, mint a kéz, a láb, a szív, a máj, a tüdő. Nem vitás, a Lófejet is csíptem, pedig csak annyi köze van a lovakhoz, hogy bal karjára tetováltatott egy kosfejű, elfuserált valamit, hosszú fülekkel.

Annyi Jani nevű bácsi van itt, hogy Dunát lehetne rekeszteni velük, de a morgós Jani bácsit senki mással nem lehet összekeverni. Mindig áhítatos lólélekkel morog, foga közt szűrve káromolja, szidja a kurva lóúristenit a kibaszott világnak, ami huszáréknál a legemelkedettebb, legüdítőbb imádkozás. Amíg tizennégyben Galíciában vagdalkozott, felesége belehalt a magzattal együtt a szülésbe, ez lett volna az első gyerekük. Soha nem nősült újra, lo-

vakkal telt az élete. A dutyiból kiszabadulva előbb istállószolga lett a mező-hegyesi uradalomban, majd néhány év alatt feltornázta magát a Csáky-birtok főlovászmesterévé, így nem csoda, ha negyvenöt után ismét a feketesegűek közt találta magát. „A 'demokráciában' megint elhúzták énnékem a magyar rábaszódíát – mondogatta –, nem számított már se a vörösveteránság, se a sitt. Egyébként szarok rá!” Legyűrhetetlen optimizmussal virgonckodott tovább, s a lovakon kívül nem törődött semmivel. Elsők közt lépett be a téeszcsébe, hátha meghagyják neki maradék két lovát. Csakhogy osztályharcos időkben nincs béke az akácfa alatt. Alighogy csattogtatni kezdték az ostort a kulákságon, gyorsan elbúcsúztatták a Pávától meg a Csákótól, átpasszolták a sertés-telepre. No, ez már több a kettőnél! Úgy mellre szívta, hogy felkereste egyik, régi dandárbeli bajtársát, akinek ki se szabad mondani a nevét, mert akkora potentát. Jani bácsi még soha nem kért semmit senkitől, de most úgy érezte, hogy be kell hajtania járandóságát. A főelvtárs kelletlenül fogadta, de mégis csak segített rajta: „fontos államérdekből” átirányították lovaival meg egy szekérral a dunapentelei építkezéshez. Az öreg tehát műemlék itt, ismert mindenkit, őt is ismeri mindeni, és jaj annak, aki beleköt a Sztálinvárosi Fuvarozási Vállalat egyetlen taxisába! Hamarosan kapott a szekér mellé egy kiszuperált, bőrfedelű, homokfutó csészát is, és...

Mindezt sohasem tudtam volna meg az öregtől, ha nincs bennem az az olthatatlan érdeklődés a lovak iránt, amelyről eddig fogalmam sem volt. Mi több, az enyémenél százszor nagyobb rajongással se nyerhettem volna el bizalmát, ha nem bukkan bennem egy huszárpalántára. Hát ez aztán fenomenális! Huszárpalánta ötvenkettő augusztusában, Sztálinvárosban? Legalább akkora szükség van rá, mint egy kódexmásolóra...

Óvatos kóstolgatással kezdődött. Megyek az utcának aligha nevezhető valamin, egyszerűen csak p-r-r-r, hóha-hó, lefékezi mellettem az öreg a lovat: „Na, kiskomám, van-e kedved elkocogni velem az irodára? Akkor ugorj föl ide mellém a bakra.” Poroszkálás. Néhány odavetett kérdés, s a Pávának vagy a Csákónak címzett megjegyzések. Keréknyikorgás közben fronttörténeti szilánkok. Lónyihogás. Csönd... Jani bácsi fokozatosan avatott be a *titokba*. Hamarosan már én lestem rá, én rágtam a fülét, mikor visz a Dunára lovakat fürdetni.

Egyik nap elkapta a kezem, hosszasan nézegette a tenyeremet, mely a váratlan mozdulattól meg-megrándult markában, akár egy szökni készülő fogoly. – Ne fickándozz már, a teremtésit! – rivallt rám. – Most megnézzük, mit kevert ki neked a sors, mert ide minden bele van ám vésve. Hű, a szerelmes krisztustövisét az anyja viganójának! Ilyen hosszú életvonalat még nem láttam, nézd, ez az a ránc itt, ami bekanyarodik a hüvelykujjad alá. Az a kicsi csillagocská pedig amott a középső ujjad tövében aszongya, hogy mindig jóban leszel az állatokkal. Meglátjuk, van-e türelmed a lovakhoz, de minden jel arra utal. Először is, tanuld meg, hogy a ló a legjobb barát. Adott esetben egy jó ló

többet segíthet rajtad az anyádnál és az apádnál. Tudod, hányszor mentette meg az életemet az első háborúban az én gyönyörűséges, hóka kancám, a Virág?

Egymáshoz csapódtunk az öreggel, és attól kezdve nem is nagyon akartunk széjjelkanyarodni. Jani bácsi társaságában olyan biztonságban éreztem magam, ahogyan az építkezéssel összebarmolt hepehupák ténfergőit közt soha. Csumi? Lófej? Konok? Alkalomszülte guberálók ezek a pesti jampecek, akik az életbenmaradáshoz szükséges szeméttörmelék átrostálásáig, egyik pillanatról a másikra ugrálva megosztják egymással kudarcaikat, s ugyanolyan nyomtalanul röppennek szét, akár egy verébcsoport. A lovagnál viszont megfigyelhető az örök állandóság és változatosság, például, amikor a legyeket csapdossák farkukkal, vagy ahogy villanásszerű váratlansággal – mindig másképp – meg-rándul a bőrük. Csumiéknak nincs semmiféle, belső mágnesük...

Sejtettem, hogy nem vagyok Csumiékkal túlságosan igazságos, minthogy azt is kezdtem kapisgálni, milyen bizonytalanság, gyávaság dolgozik bennem, s hogy ezáltal több pánikerőt zúdítok magamra, mint amennyi energiát a leg-hatalmasabb turbina valaha is termelt. Ezekben a napokban végletesen eldőlt bennem: soha nem tudnám elviselni, hogy ez az itteni, a szegedit fölényesen meghaladó unalom, s a lehető legkötelezőbb szürkeség a hétköznapok kereszt-jére feszítsen. Szocialista átlagkrisztusok hősiességének önfeláldozása az építőmunka oltárán? Nem! Ennél semmi sem hazugabb, valószínűtlenebb! Éppenséggel az ellenkezője igaz: a grafikonoknál, a faliújságok cikkeinél, a megafonokból áradó, mozgalmi daloknál, a termelési mutatók, adatok, számok végeérhetetlen felsorolásánál, a békeharc váltig ismételt jelszavainál semmi sem megfoghatóbb ebben a szovjetmagyar, népi demokratikus pusztaságban. Másrészt viszont nincs ennek az összevissza dúrt, ormóttan kombinátkezdeménynek egyetlen zuga sem, ahol megtörténhetne egy hajszálnyis csoda. A rémisztő egyformaság itteni, keszkekusza terepasztalából nap nap után nőnek ki az egyforma házak. Egy-forma emberek egyformán ócska táskákkal egyforma kenyér és parizer után lohognak (de legalább ezeket itt minden népboltban lehet kapni), ziháló teher-autókon egyforma svájcisapkások zötyögnek az egyformán fölállványozott épületcsontvázszőrnyek felé...

Annak idején, valahányszor kiborítottam a padlóra a semmi másra nem használt, rongyos hátizsákból játékkockáimat, mindig valami megmagyaráz-hatatlan kétségbeesés fogott el. Mintha felismerhetetlenségig rombolt, össze-vissza heverő vármaradványokból kellene újjávarázsolnom egy szeszélyesre tornyozott, ritmustalan, indiai palotát, mely csak arra való, hogy kapuján be-vágtassanak a legendák. Ilyenkor mindig hosszasan törtem a fejem, mit is talál-jak ki, mit is kezdjek kockáimmal, de persze semmi nem jutott eszembe, csak nagysokára kezdtem valamit taláalomra eszkábálni. Ez az elodázhatatlanul rám váró feladat vonzott ehhez a hiábavaló játszadozáshoz.

A Duna, az öreggel történő kocogások, a cséza nyikorgása, idejétmúlt, nevetséges külleme, a lovak verejtéktől nedves szőre elhessegették lelkem zavaros, sötét érzéseit. A Jani bácsival töltött órák gyertyafény-egyszerűségű, tiszta lobogása bevilágított jövőm barlangmélyi kürtőibe: valamelyikbe óhatatlanul le fogok zuhanni, és minél kevesebbet tudok róla, annál pépesebbre zúzódok. De zúzódjam is, zúzódjam csak szét! A jövő gonoszága úgymint ott kocsonyásodik bennem, növekedjen hát hatalmas tócsává, hasonlítsanak, mérjenek össze a többi trutymóval, vakargassanak hónapokon, éveken át kiskanállal, kínlódjanak velem, míg az utolsó csöppig el nem tüntetnek! Hadd kínozzam csak én is őket, minden nekem szánt kínzáson túli kínlódással. Amíg ezzel az öregemberrel vagyok, lovakba testesült élete megvéd engem. Még a tenyérszűrésére is szükségem van, amit egy cigány patkolókovácsstól tanult valamikor. Szüksége van rá alkalmi tisztaságnak, gyorsan fogyó ártatlanságnak, mert ami jön, ami közelít felém, az úgysem tesz különbséget szenny és gyémánt között, a gyilkos indulat rákja úgymint elburjánzik a szívbeli irgalmon. Jani bácsi kirepedezett markában ott pihent az én kényes, ideges kezem, bágyadt igyekvéssel a riadozásra, s ő szeretetből, könyörületből, lovak iránt táplált érzékenységétől és hitétől vezérelve, szavaival eltakarta, homályba temette előlem a démont, akivé majd változom, s a poklot, ami a jövő színes dresszébe bújva úgy készülődik belső világomban, akárcsak sorsdöntő meccse előtt, öltöztöje sarkában a bajnokjelölt. Maszlag volt-e a jóslás, vagy sem, ideig-óraig elbódított, magával ragadott...

Egyszer, amikor a martra vezettem föl a Csákót, fura ötletem támadt. Az ösvény legtetéjén egy fűcsomóból hosszú szárú pitypang ágaskodott bimbósan, a többiek már mind kinyíltak körülötte. Átvillant rajtam, hogyha itt most a Jani bácsit utánozva egy kacskaringósan jóízűt káromkodom, akkor ez a virág másnapra lepipálja társait, sárga tányérja legalább kétszer akkora lesz, mint a többieké.

Barátkozásunk (mi másnak is nevezhetném) ötödik vagy hatodik napján, lófürdetés közben az öreg egyszercsak rám meredt gyökérbarnára cserzett arcával, titokzatosan pödört egyet a bajszán, s így szólt: – Na, kis csikaszem, van ott neked valami az ülésládában, ugorj, hozd ide.

Amikor megpillantottam a nyeret, meg a hozzá tartozó mindenvalót, akkorát dobbant a szívem, mintha egy kecskébe ugrott volna ki a mellkasomból. Ez nem lehet igaz! De az volt, teljes felszerelés, annyi cucc, hogy csak másodjára tudtam levinni. Jani bácsi nem árulta el, honnan szerezte ezt a kincset, mely ütött-kopottsága ellenére is királyi gazdaságot árasztott, mint ahogy azt is később tudtam meg, hogy két éjszakán keresztül varrta, kötözte, javítgatta a lószerszámot. A délután pállott forrósága elzúgott fölöttem, s lángoló repülőgéproncsként a mart oldalába fúródott. Hirtelen olyan friss, olyan éber lettem, mintha Szepesi hangját hallanám, amint azt ordítja: „G-ó-ó-ó-ó-ó-!”

A világ rózsaszínbe olvadt körülöttem, gyöngyházás körömlakkjába fojtva a múlt összes bánatát. A szemközi part eltűnt, a Duna megnőtt, kitágult, a víz letérdelt elém, alázatosan odanyújtotta hátát, ígéretve, hogy nem áll ellen, nem húz a mélybe, ugorjak csak nyeregbe, vágtsak végig hullámain, hiszen a végtelenségen túl, valahol már vár rám a felfedezendő, brazil vízesés fenséges látomása.

Igen ám, csak előbb meg kéne tanulnom lovagolni.

Az öreg kizökkenett az ámuldozásból, szavai józanítóan dörrentek, mint a puska lövések. Ez ez, amaz meg arra szolgál, ezt ide szíjazzuk, amazzal meg azt csináljuk, látod, ehun van, ni, már kész is, most pedig ide vigyázz!

Eszét vesztett nyúlként ugráltam Jani bácsi körül, majd kiugrott a szemem, úgy figyeltem nyergeléssel kapcsolatos mozdulataira. Semmi másra nem emlékszem, csak arra, hogy nagy, már-már csontossá porcosodott füléből sűrű, ősz bozót kandikál elő, akárha valami hóval borított cserje hajolna ki a kerítésen.

Fogalmam sincs, hogyan kerültem a nyeregbe, nyilván az öreg segített, de egyszer csak fent ültem, és egész testem együtt hullámozott a Pávával, a Dunával, a bályadt, puffadt éggel. Oly magától értetődő, félelem nélküli tartással zötyögtem, mintha anyám lóháton hordott volna ki a méhében. És még csak meg se lepődtem, pedig alapjában véve mindig nehezen tanultam meg a bonyolultabb mozgásokat. Milyen sokat küszködtem például, míg végre rájöttem, hogyan hangoljam össze kezem és lábam tempóit úszás közben! Vagy a biciklizésnél a fordulás, a kormányzás görcse, mely szöges ellentétben állt a pedált taposó láb mechanikus mozdulataival...

Ez meg itt most egyből megy, mint a karikacsapás.

Az öreg a viláért se dicsért volna, csak ordibált, dirigált: – Szorítsd a comboddal! Hogy fogod azt a szíjat! Egyenesen ülj! Ne olyan mereven! Mi vagy te, halszálka? Befelé, a nyereg közepére! Piócazz, a teremtésit, a segged lyukával!

Így teltek augusztus közepén a napok. Reggelente verejtékben úszva, ébredtem, azzal az eltökélt szándékkal, hogy megszököm, nem halasztgatom tovább, még a mai napon nekivágok a nagyvilágnak. Csak Jani bácsi lovaglóléc-kéi rángattak vissza, tartották bennem a lelket.

Tegnapelőtt meg azt mondja: – Itt a kezem, nem disznóláb, csapjál bele gyorsan.

Úgy meghökkentem, hogy a vizes rongyot, mellyel a Pávát törölgettem, a hónom alá kaptam.

– De miért? – kérdeztem hülyén aggodalmaskodva. Csak nem akar maga mellé venni lóvakaróinasnak? Egy hét múlva kezdődik az iskola, és anyám mintha ingerültebben bánna velem az utóbbi napokban. Kétszer is leszidott, hogy már megint sokat csavargok. Igazából örült, tudom, hogy az öreg meg-

szabadított Csumiéktól. Büszke, dacos természetén nehezen gyógyuló sebeket ejtettek a közelmúlt szörnyűségei. Már nem rúzsozza a száját, nem lakkozza a körmét, egyedül a kendő ellen lázad, nem hajlandó az itteni „divatnak” megfelelni, prolisán a haja köré csavarni.

– Miért, miért! – zsörtölődött az öreg. – A nagy dari faszáért! Ünnepelesen kijelentem, hogy született lovas táalentum vagy. Hej, micsoda nyalka huszárt neveltem volna belőled!

Átszakadt a gát, dicsőségem zúgva-bögve nyelte el a világot. Immáron győztes hadvezérként száguldozom Indiától Andalúziáig, Sztálinvárostól Londonig, a Duna partjától a Csendes óceánig. Lábam előtt hevernek a meghódított népek. Első ütközetemből csupán arra emlékszem, hogy a Páva nyergéből vezényelem az attakot a meredek, agyagos part felé...

Most, hogy a Csákó beteg, az öreg szögletes, türelmetlen mozdulatai kísérik belőlem a romantikát: izgatottság és feszültség vibrál a levegőben, s ez engem is jobban ingerel bármiféle szidásnál, hőségnél. Másrészt igaz, hogy sietni kell (a kártyázás miatt eleve később indultam Jani bácsihoz a szokásosnál), a nap ugyan még odafönt packázik, mintha nem akarná tudomásul venni, hogy másfél órán belül befuccsol. Most még vakítóan tűz, ám nemsokára sűrűbb lesz a színe, egész napos szabotázsakciójáért levágják a fejét, vérgömbje belezuhan a láthatár alján egy felhőbe. Lehet, hogy holnap eső lesz? Majd elvállik, most azonban induljunk, sötétedésig haza kell érnem. Jani bácsi ügyel is erre, néhány perc, csak járassuk meg a Pávát.

Belekapaszkodom a kötőfékbe, a sárga kanca okosakat horkant, fel-felkapja a fejét, nagyon megértőnek mutatkozik. Végeredményben senki sem méltányolhatja nálánál jobban Jani bácsi enyhítő körülményeit, az a lényeg, hogy a tisztelt bíróság minél előbb kapjon már enni!

– Föl mersz-é pattanni a hátára, csak úgy szőrin? – vakkant rám az öreg.

Hahó! Halihó! Mi az, hogy!

Szívtipróan imbolygok, lüktetek a kanca hátán, belefogódom szőke sörényébe. A helyzet azonban egyáltalán nem olyan bársonyos, még erre az angyali természetű Pávára is átragad idegességünk, hiányzik neki a Csákó, kétszer is megrántja a nyakát, félrebillenek, megingok. Jani bácsi odaugrik, lekap a ló hátáról.

– Kezdetnek nem rossz – csettint elismerően –, de most fájront!

Páva hátára dobja a hámisszámot, befogjuk a rúdhoz, ringatózva ügetünk a kirágott földúton. A kerekek meg-megcsikordulnak egy-egy földből kiálló tégladarabon.

Tíz perc sem telt bele, és Jani bácsi szállásán voltunk. Eltakarítatlan díszlet, kicsi parasztház a régi Penteléből a négyemeletes óriások közt. Talán azért hagyták meg, hogy legyen a taxisuknak lógarázsa. Szoba, konyha, kamra, istálló. Kerítés semmi, rég elhordták, a hajdani udvaron csupán három akácfa

kókadozik. Az öreg maga vágta ki a cseresznyét, a terebélyes almát, meg a sudár barackokat, annyira a bögyében volt, hogy a környékből mindenki hozzá jár gyümölcsöt lopni.

Az istálló mögött trágyadomb gömbölyödik jó, nagy, kövér legyekkel. A zápos szag kérlelhetetlenül benyomul a környező házak nyitott ablakain, mégsem balhézik érte senki. Az itteni népeknek nincs hová szökni. Különben is: ha a trágyadomb szúrós, nehéz bűzét megfejelik saját bűdösségükkel, eredményesebben harcolhatnak a rothadó kapitalizmus ellen.

Rekordgyorsasággal fogtuk ki a Pávát. Hűsöljön csak néhány percig. Először itatni, utána etetni, különben idő előtt a belekbe sodródhat a gyomor friss tartalma. A lótartásnak is van tízparancsolata, és Jani bácsi halálos bűnt követett el, pedig mindent tud a lovakról. Tanulság: ha nincs kapkodás, nincs, ami hibát szüljön.

Verőfényből érkeztünk, csak lassacskán szokunk hozzá az istálló félhomályához.

Mindenkinek akad egy talpalatnyi föld ezen a világon, egy zug, ahol meghúzhatja magát, még azoknak is, akikre nem figyel oda senki. Akit nem szeretnek, az majd megtanulja önmagát szeretni, a szenvedés megjelölteti ezzel a ganéval, húggal átítatott szalmával itt a jászolban. Odaát az örök vadászmezőkön mindig a mártír lovak kapják a legdúsabb legelőket, a legpompásabb istállóknak is ők laknak, a legjobb gazdák fésülgetik sörényüket. Minden ló a Paradicsomba jut. A legbutább, legcsökönyösebb, legrosszindulatúbb ló is angyal az emberhez képest.

Ilyesmiket mond az öreg, miközben bajszát odadörzsöli a Csákó pofájához. A két lóállás közt márványosra csiszolódott farudak gömbölyödnek.

Reszketve, nyihogva, szinte sírva néz ránk a Csákó, vérerekkel hálózott, mélybarna szeme kínfátylas-tompán csillog. A Páva nyugtalanul horkant, a rudak közé nyomja szőrös orrát, de a Csákó nem fogadja a köszönést. A mén szép hattyúnyaka visszagörbed pietás fájdalmába.

Csákót Jani bácsi vezeti ki, nekem bent kell maradnom a Páva mellett. Csak, ha majd szól az öreg, akkor mehetek utánuk. Még csak meg se érinthezem, meg se simogathatom Csákó gyönyörű, hamuszínű szőrét.

Utánuk nézek, Jani bácsi lazán fogja a mén kötőfékét, a Csákónak járás közben meg-megbicsaklik a lába.

- Itasd meg a Pávát, aztán gyere ide – hallom az öreg hangját odakintről.

Nicsak, még öt percet sem kellett várnom. Felkapom a lópoharat: egyszerű, patyolattisztára súrolt bádogvödör. Nem kerülhet bele étel, és senki más nem ihat belőle, mert a lovak kényesebbek a királykisasszonyoknál.

A vízcsap egy földből kiálló csőre van szerelve az udvaron. A blokkházak szomszédsága is kecsegtet némi előnnyel. Telefolyatom a vödört, s látom, hogy Jani bácsi a Csákó nyakát tapogatja.

Vissza a Pávához. A ló mohón szürcsöl, közben csapkod a fülével, sok itt a légy.

Kitámasztom az istállóajtót. Időközben feltámadt a szél; körbecirógat, mint anyám bő, krepp szoknyája kisgyerekkoromban. Lábunk előtt kikoptatott, homokos föld, itt-ott ritkás foltokban sárgul a fű.

Csákó, aki mindig olyan kevélyen tartotta a fejét, most gubbaszt, Jani bácsi éppen a szügyét és a nyaka alját dörzsölgeti.

- Ebbe én nem megyek bele - suttogja komoran a lónak.

Vajon miről alkudoznak? Hogy kié legyen az egér?

Ijedősen hunyorog az első csillag a narancsszínűre zománcozott alkonnyatban.

- Itt - mondja az öreg. - Érzed?

Fogja a kézfejem, ujjaim lefelé siklanak a ló meleg nyakán. Egy csomó. Diónyi göb, kemény.

- Mindig hivalkodik a bűn, ha az ártatlanokat sújtja - sóhajtja az öreg. - De ez mán az én lelkemen szárad, csakis az enyémen.

Szóval, ez az egér. Biz'isten, nem macskának való.

- Namármost! - húzza ki magát Jani bácsi. - Ütközetre készülj!

Kit kell itt eltiporni?

- Szaladj az ollóért! - villan rám. - A stelázsín van.

Miben sántikál ez a vén táltos? Hajának pogány ezüstjére rácsöppen az elnyisszantott, nappali fény. Csak nem ezzel az ollóval... csak nem a göböt... a Csákó bőre alól... csak tán nem...

És én ezt még meg is kérdelem tőle, ahogy az ollóval visszajövök.

- Mekkora nagy marha vagy te, fiam! - mérgelődik az öreg.

Most mi van? Dühöng? Majd felrobban! Darabokra szaggat egy újságot.

- Pedig hát ezt is egy szögödítű' tanultam, de az okosabb vót nálad - morogja, és az egyik újságfecnire óvatosan ráhelyez egy szép vastag dohánylevelet. Hosszúkás, barnára száradt, vágatlan levél, akárha valami növénygyűjteményből faszolták volna. - E'kke' most ide!

- Szögödi - javítom ki. - Az „ő”-ket mindig elhibázzák a nem oda-valósiak.

- Szögödi vagy szögödi, az nekem teljesen mindegy. Irtózatosan hatásos ám ez a praktika, majd meglátod, kis csikaszm.

Belekap a ló sörényébe, lenyisszant az ollóval egy tincset.

Kuruzsló!

A levegő olyan sűrű lesz körülöttünk, mintha tejbefőtt kukoricakása ömlene az égi dézsából.

Már megint rémeket látok? Vén, gonosz mágussá pingálja át Jani bácsit a képzeletem.

Varázsló!

Dehogyis. Csak lóvarázs-varázsló...

– Micsoda jó komám vót az a szögödi huszár... Az Andris. A Gombkötő Andris. Tyű, nagyeszű gyerek! Régi vajákos családbú' származott. Majd e' mondom, de nem most. Abba mán az elején megegyeztünk, hogy avvóna a jó, ha a világ másnapra átválna egy irdatlan, virágos rétté, tele jányokkal és lovakkal, huszár meg csak kettő, osztán lesbú' megattakolnánk Őketet.

Bele a lótincset a dohánylevélbe, pödrés. Bele a szivart az újságpapírba, pödrés.

– Roham-ra! – kiáltja az öreg.

Neki a ló pofájának, rátenyerel a bal orrlyukára, prüszköl a Csákó. Jani bácsi keményen birkózik a lóval. Előzőleg a kötőféket a bal karjára tekerte, hogy mindkét keze szabadon maradjon. Baljával az állat másik orrlyukához dörgöli a huszárhavannát. Csákónak nem tetszik, kapdossa a fejét, nyihog, tüsszög.

Vajon, mit meg nem csinálna az öreg, ha volna egy harmadik keze?

Sicc, egér! Szét kell nyomorgatni, szét kell masszírozni. Hogy az a Radnára járó, paradicsompicsájú hejdermékű cafrangolná ezer miszlikre azt a bőr alá bújt istenátkát!

Csákó ágaskodik, tiltakozik, nyerítve ordít. Nagyon fájhat neki.

Gyarló emberi méz: könnycsepp gördül végig az öreg arcán, együtt szenved Csákóval, de akkor se hagyhatja, hogy miatta pusztuljon el a ló. A Csákó testvér és barát, apa és fiú, szövetséges és kolléga. Bizony, szakikáim!

Az ötödik attak után mintha lappadna a göb...

Táltos és ministráns, egymás nyomában, körbe-körbe menetelünk az akácfához pányvázott Csákó körül. Jani bácsi valami mondókát is dünnyög, egy szót se értek belőle.

A ló megkönnyebbülve toporog, hálásakat horkant, már csapkod is a farkával, ahogy tér vissza belé az élet.

Az ég alja epesárgán ragyog az irigységtől. A tudósok odalent ülnek az ajtó melletti, ócska, kopott lócán, és nem fohászkodnak a föntiekhez tanácsért. Segíts magadon, a Párt is megsegít!

Összecsavarodik a nyelvem az étvágytól. Házikolbász! Micsoda ritka csemege.

A Páva az istállóban rág, a Csákó idekint böjtöl az udvaron. De mi most a Páva nyomdokain haladva küzdünk a dolgozó népért.

– Ettű' az Andristú', a kenyerespajtásomtú' tanultam ezt a trükköt, meg sok mást, még Galíciában. Éccé' a főhadnagynak járt így a lova, egy csodaszép, fakó mén, okos, bátor állat, többet tudott az három generálisnál. De a szomjúság és a rohanás kigyilkolja az emberbű' a józan eszit, s nem gondol a leghűségesebb társával, de még saját magával se, csak tömi a bendőjébe az éretlen, zöld szilvát. Aztán ne csodálkozzon, ha a kozákok rajtaütnek az árokparton, mi-

közben éppen a belit fossa ki... No, de hun is tartottam... Ja, igen. Szóva', a főhadnagy fakójának is egere lőtt. Látod, harminchét éve mán, és én azóta is csak úgy mondom, mint az én Gombkötő komám, hogy lőtt... Ő meg csak vót, mert meghótt szegény. Na szóval, aszongya a főhadnagynak a komám: majd megkúrálom én a Miskát, jelentem alássan, csak tessék rám bízni. Mit vót mit tenni, állatorvos sehol, egy hete kóboroltunk mán a galíciai sárban, valahol Ludije környékén, szétszóródva, hebehurgya parancsoktú' gyötörtetve, elszakadva az ezredüktű'. Aszongya a főhadnagy, jól van Gombkötő, de ha elbaszarintja nekem a Miskát, akkó' jobban jár, ha nekiszalad a kartácstűznek. Tessék bennem bízni, jelentem alássan, nyugtatja a pajtásom. És ő akkó' engem is beavatott. Aszongya, gyere, tanulj, lesd e', hogy kúrálom. Hát ugyanúgy, ahogy mi most csináltuk. Aszongya a komám a végén: mikor Krisztus urunk itt járt a földön egy szamár hátán, ráfordult egy kőhídra, és kificamodott a lova lába. Szent Fice Máté meg rögvest odafutott, szent keze' megnyomkodta, szent szájáva' háromszor megfúta. No hát, aszongya, most mi is megkerüljük háromszó' a Miskát, és közben aszongyuk: „In az ínna, vér a vérrel, csont a csonthoz forrjon! Olyan ip legyen, mint azelőtt vót” Hát olyan is lőtt! A főhadnagy meg majdnem kezét csókolt neki.

Bíbor sebek szakadnak ki a láthatárból. A szemközti nagy házakban ki-gyulladnak a légyszáros, meztelen villanykörték. Csupán negyedóránnyira lakunk az öregtől, de idáig mindig hazafuvarozott. Ellenben most, hogy a Csákó beteg, gyalog vágunk neki az útnak. Jani bácsi ragaszkodik hozzá, hogy elkísérjen: – Ha el akarnának otthon tángálni, majd én tartom a hátam helyetted.

Szóttalanul baktatunk egymás mellett, a homály egyre sűrűsödik körülöt-tünk.

Anyám a fejét csóválja, apám udvariasan befelé invitálja az öreget, de Jani bácsi szabadkozik: várják a lovak, beteg a Csákó, holnap is nap lesz, és ez a mai is szörnyű nehéz volt.

– Snájdig egy fiuk van, bátor és tudós ember lesz belőle, erre mérget vehetnek – dicsér szembe mindenki előtt.

Elpirultam, anyu viszont megnyugodott: – Milyen remek ember ez a vén huszár, mégiscsak egy komoly, tapasztalt valaki.

– Csakhogy végre belátod, Ircsikém – helyeselt Apu.

Az öreggel már ismerték egymást, fröccsöztek is együtt. Jani bácsi eleinte nem akarta elhinni, hogy közel egyidősek, csak akkor olvadt ki belőle a gyanakvás, amikor apám elmesélte, hogyan menekült meg Piavénál 1918-ban.

Azon az éjszakán nyugtalanul aludtam. Azt álmodtam, hogy kimelegedve Jani bácsi vízcsapjából iszom, s rögtön utána kelések nőnek a nyakamon. Lük-tető, nyilálló daganatok. Az öreg felnyúl az égbe, s egy onnan leakasztott, fénylő aranyhurokba szorítja a fejem. Jobb kezében a lángon fertőtlenített bicska. „In az ínna, vér a vérrel, csont a csonthoz forrjon” – mormolja, és be-

lehasít az egyik göbbe. Felkiáltottam a fájdalomtól. Éreztem, ahogy a forró, gyötrelmes genny szertespriccel, s a hátam mögött az egész világ kifakad, szétfolyik, csak egy mocskos, bűzös, vérző üreg marad a helyén.

Felriadtam, és a nyakamhoz kaptam. Sehol semmi, pedig még ott döfölt az ujjaim mögött a rettenetes kín. Ép vagyok, semmi bajom, csupán a hőség, és a rossz fekvés a padlóra terített pokrócokon. Mégse könnyebbültem meg. Nem bizony! Csupán újjászületett bennem, amitől annyira rettegettem: a hétköznapi szürkességének rendíthetetlen örökkévalósága.

JÁSZ ATTILA

A hasonlat-vidék

AVAGY FOLYÓBESZÉD SZIGETEKSEL

DÉL ARANYÁBAN FÜRÖSZT *Tenéd arcodat*
Hangod nem zúg a vizek fölött
Kiáltanál a sötét föld virágaihoz
Ezüstfelhők mosolya száll
Mondd Menon hol van akit keresel?

MINDANNYIAN *visszafordulnánk*
Legalább látni lehessen
Hogy igen vagy nem
Ha csak a köves út vakít fehéren
A látvány szemünk gömbjébe zárul

ELSÜLLYESZTENI IDŐ *előtt*
A vágyat nem lehet
Az agy sivatagában sem
Csontok fehér templomát
Csak a hullám szentelheti fel

MI NYÍLIK *szárnyaid elé? (Egy ablak)*
Magányos madár éneke mezőn
A könyveket zápor mossa el
(A felejtés zápora)
A keskeny ösvényt régóta nem érintette láb

OLDD EL GONDOLATUNKAT *a földtől*
Felejtés és halál fivére te
Jöjj vissza hozzánk
Isteni édességed csepegtesd belénk
Mutasd hogy bomlik csendben a hús

*A DAL VARÁZSÁVAL hív az óceán
Ragyogva vár a hullám taraján
A szél mutatja az utat
A fény láncon húzva ring
A mélység felett egyensúlyoz a hold*

*TÓ ÓRZI hideg mélyben
Feljegyzéseid sötét füzetét
Hangok rezegnek
Ag zörren
Hold a fák közt betűről betűre süt*

*TEREMTETT MÚLÓ dolgok
Pillanat-titkok forrása fakad
Rejtőzik szemünk előtt az „örök”
Éjszaka van
Barlangmély hűvöséből feltörök*

*A FÖLD SÖTÉT HALLGATÁSBA MERÜL
Míg nem ragyogsz fel a horizonton
A hajók föl-le eveznek
Nyitva minden út
A halak már sugarak a tenger mélyén*

*LEGJOBB (ha van egyáltalán ilyen)
Reggel öt és fél hat között
Hegyet keresni réteken
Vagy fák ágairól hulló
Vízcseppben a sivatagot*

DANYI MAGDOLNA

Józan esti tervek egy meddő órán

*Magam vagyok, nagyon. Nem tudom, szoktál-e
gondolni erre? – Rámesteledett ma is, ám
messze még az éjszaka, van még időm, hogy
felkészüljek rá. – Elhatároztam, lázas
polip-karjait türelmesen és szelíden, újra
és újra, lefejtem majd testemről. Ha kell,
hajnalig birkózom majd veled, de nem fogok
többé elmerülni a vágy izzó bugyraiban. –
A parázsló sötétben nem fogom többé felidézni
a hangod, mondataid. Alakod. – Mert priccsé
változott miattad az ágyam, s pribékek
ólálkodnak a házunk körül. Dorisz kutyánk
hűségesen ugatja őket, mire én még inkább
félek. Néha annyira félek, hogy fel kell kelnem. Ülök a
lámpafényben, szívom, ki tudja
hanyadik cigarettám, s várom, jöjjön, aminek
jönnie kell. – Nos, ennek vége lesz. Mélyen
magamba rejtelek; majd találok számodra magamban
egy biztonságos rejteket. – Hozzáférhetetlenné
teszlek a magam számára is. – Így talán
elviselhetőbb lesz, hogy nem lehetek Veled,
nem lehetsz velem. Így talán elviselhetőbb
lesz a remény. – Napközben szép szerelmes
verseket fogok majd írni, ha sikerül. –
Nem rólad és rólam; magáról a szerelemről.
A csodás szerelemről, amiről majdnem lemondtam
már, s most ismerni szeretném. – Ha hiába
várnálak, így is iszonyú lesz. Ha hiába várnálak,
az a halálom lesz, de én nem veszem majd észre.*

Palics, 1996. január

KABDEBÓ TAMÁS

A negyedik parancsolat

1990 óta ez az ötödik esszém a Tízparancsolat egy-egy tételéről. Azt kutatom, mennyire érvényesek a mai szekularizált világban ezek, a hagyománytól megszentelt törvények. Tudvalévő, hogy Mózes után a zsidó nép egy sokkal bonyolultabb törvény- és értékrendszert tulajdonított Jehovának, amelyből az erkölcsi lényeket tízre redukálták. Bibliáktól függően a parancsolatok sorrendje más – én a katolikus Újszövetség hagyományát követve számozom őket. A jelen esszé tárgya tehát az *Apádat és anyádat tiszteljed* predikátum, a dekalógusban első az emberi együttélésre vonatkozó törvények közül. Korábbi írásomban az Első, az Ötödik, a Hetedik és a Tizedik parancsolat *erkölcsi-törvény-képletmatról* írtam, a kezdeti *Magyar Napló*, a *Tiszatáj*, illetve a *Forrás* és a *C. E. T.* hasábjain.

Lényeges, hogy már induláskor tudassuk, ezek az esszék sem nem igyekeznek a Tízparancsolatot a Gondviselésnek tulajdonítani, vagy lovat adni az istentagadók alá. A hit kérdésében szándékosan nem foglalom állást, mert célt nem a bölcséleti megosztás, hanem a gyakorlati egységesítés. Ha a törvények általános érvényűek – s erre enged következtetni a variánsok felbukása a Koránban, a Taoban, Buddha tételeiben –, akkor betartásuk az emberi együttélés harmóniáját támogatta a legutolsó időkig, akár Isten rendelkezése, akár nem.

A szülők tiszteletére vonatkozó erkölcsi törvényt a legóvatosabban fogalmazták meg a tíz közül. A „tiszteljed” szó inkább jó tanácsot, mintsem parancsolatot közvetít. Bár úgyszólván minden mitológiában: a skandinávban, a keltában, a görögben, a héberben, az egyiptomiban, stb. találunk példát a megokolt és halálos küzdelemre apák és fiúk között, számuk lényegesen kevesebb, mint az ellenpéldáké. Zeusz uralmáig kannibalizmus uralkodott a görög égben, vele, tőle eredően új összhangot teremtettek meg egymás között (ha civakodtak is) az istenek, s ezt a békét próbálták biztosítani, vagy helyreállítani, újból és újból végét vetve az emberek öldökléseinek, háborúinak. Ábrahám majdnem megöli Izsákot, Absolon Dávid életére tör, de a pátriárkák és a ragaszkodó leányok, hű fiak sokkal hosszabb sora bizonyítja a szülő és gyermek közti kapcsolat érvényét és mélységét. Az is lehet, hogy csak idealizálja a gyakorlatban oly törekeny, és hosszú lejáróban mégis oly időtálló viszonyt. Freud előkaparja Oedipust, de a görög tragédia trilógia főhősének nem volt komplexuma. Sorstragédiát élt át.

Az első kihívás az idők mélyéből ered és a társadalmi rendszerek egy nevezőre hozásából adódik. Szokások szublimációjának vektora a törvény – vagy az isteni tanács –, olyan beidegződések folytatása, melyek az élet nevében születnek és a faj megmaradását biztosítják az egyén egzisztenciájának megcsorbítása nélkül. A negyedik parancsolat egy embrionális humanizmus csíráját melengeti, melyet majd a sztoikusok filozófiája öntözget, s Szent Ferenc kereszténysége szökkenet szárba. Érdekes itt megállni egy pillanatra. A középkori kereszténység kultikus önsanyargatása egyrészt elnyomta az életöröm természetesebb megnyilatkozásait, másrészt el kellett hogy tűrje a pogányok, a hitszegők, a szakadárokat, a másditűket viselkedési módjait. Ferenc Dantétől innen és Benedeken túl nem szüleit, hanem osztályának szokás- és értékrendszerét tagadja meg, új utat enged az életörömnek és elülteti az ekológia magvait. Természet-himnusza a farkastestvér iránti szeretete, a madarak dédelgetése egy olyan ember lelki arculatát mutatják, aki a teremtés minden lényének békéjét a szívében viselte.

Bár korábban is van ilyesmire példa, az ideális és idealizált szülő–fiú, gyermek–apai viszony Ferenc humanizmusával szökken szárba. A görög és római mitológikus családkép civakodó és csalásra hajlamos kényuraknak, delnőknek mutatja be az isteneket. A judaizmusban Isten bíró, kinek büntetése nyomorúság, halál, sorozatos átok, jutalma gazdagság, sok gyermek és (helyelközzel) boldog családi élet. A kereszténység az égre rajzolja a családi életet: Mária, a földön az önmehtagadó Józseffel együtt neveli az Istenembert; az istenség pedig nemcsak jelképes, hanem tulajdonképpen apa is. (A guyanai wapishana indián mítosz szerint szellem az „Isten” – neme nincs –, de teremtménye, az Arapaima őshal, mindennemű élet ősanija, már nőnemű.)

A szentferenci Isten jóságos odafönti családapa, aki minden teremtményét szereti, s akihez minden teremtmény, fiú-leányi szeretettel kapcsolódik. Az emberektől Szent Ferenc megköveteli a megnemszűnő gyermeki ragaszkodást, a teremtmények között előlegezi a testvériséget.

A szülői szeretet általános érvényű a bioszférában. Vagy a fajfenntartás ösztöne diktálja ennek a szeretetnek a módjait, vagy éppenséggel a szeretet továbbadásának folytatólagos eredménye a szaporulat, a megannyi egyed. Az eredmény mindenképpen a faj fennmaradása. Az emlősök közül a többség törődő szülőket mutat fel – az anyának nagyobb szerep jut, rendjére –, a ragadozók között a macskafajtáknál megbicsaklik valami: az apa gyakran a fiak, a fiúk az apák életére törnek. Ha ehhez a balszokáshoz hozzáadjuk a föld vadonainak katasztrofális csökkenését, megértjük, miért éppen a tigris, a leopárd, a gepárd, a párduc, a puma van kiveszőfélben. Szöges ellentétben a macskafajták patriarchális tendenciájával, az elefánt, a majom vagy számos madárfajta gondosan neveli csemetéit, melyek a növekvő korban, a fészekben és azon kívül, ragaszkodnak szüleikhez. Ha az embert az állatvilág legfejlettebb tagjá-

nak („a teremtés koronájának”) tekintjük, elméje, tudatának fejlettsége, eszközhasználata, nyelvképessége révén, akkor az emberfajta szülői gondoskodását most a fejlődés jelenlegi csúcán szemléljük. A józan ész és a tudományos vizsgálat szerint a szülő és gyermeke közti szeretet reciprocitás ugyan, de intenzitása különböző. Magyarán a szülő jobban szereti gyermekeit, mint a gyermek szüleit. A kapcsolat fennmaradását viszont nemcsak életre, hanem generációkra szólónak tekintjük. Az intelemben: tiszteld szüleidet, beleértendő a nagyszüleid, dédnagyszüleid és a már nem élő eleid is. *Tiszteld családfejedet*, mondhatnók okkal és joggal. (Lásd a tulajdonjogokat és az öröklődési törvényeket.)

Az ószövetségi patriarkátus a zsidó hitrendszerben az Isten ajándéka. Bár az apa–fiú viszonyban nagyobb szerep jut benne, mint a leány–anya, leány–apai viszonyban, lényeges, hogy a leányi ragaszkodás hiányára csak közvetett példákat találunk az Ószövetségben, és arra egyet sem, hogy a szülők megvagy kitagadták volna leányukat.

Az ősök tisztelete a Sinto tengelye, az egykori kínai, a mai japán társadalom pillére. Áttétellel, ez a tisztelet a japán üzleti- és ipari élet egészét átszövi, paternalisztikusak a cégek, a vállalatok, sőt a katonaság, a rendőrség is. Tonga szigetén, sokezer kilométerrel Japántól nyugatra, a Csendes-óceán közepén is paternalizmus uralkodik. Míg Japán az ipari fejlődés zenitjén áll, Tongában az uralkodó főleg félmeztelenül fogadja fiainak, unokáinak hódoló szeretetét. Állítólag a sziget több ezer lakosának mindegyike vérrokona. Ősi, törzsi paternalizmus ez 1996-ban; az általam ismert dél-amerikai indián törzsek körében (három és fél éven át a környezetükben és közöttük is élttem) általános az öregek tisztelete, megbecsülése eltartása. A vének a bölcsék, – mint az Ószövetségben, nagy tekintélynek örvendenek; természetesen itt is vannak kivételek, egyes törzsek a „sorsukra bízzák” az öregeket. A századvég Velencéjében helyel-közzel tartja még magát az a tizenhatodik században tökéletesedett életmenet – ha úgy tetszik a jóléti társadalom mikroszkopikus prototípusa –, hogy az egyházközségek eltartanak mindenkit, szegényt, árvát, özvegyet. Senkit, aki velencei, nem bíznak sorsára, mert mint velencei polgár szociális juttatásokban részesül. Régen minden a városatyák, a Tízek kezében összpontosult, s az atyák atyja – a doge (a lagúnák koronázatlan királya) állampolgárait „fiai és leányaiként” kezelte. Ez is a patriarkális berendezkedés egyik formája, az állampolgárok és polgárnők tisztelik „atyjukat”, ki őszintén, ki hivatalból, ki a beárlástól félve, ki hálából, ki szokásból. Délebbre az olasz társadalom a matriarchátus¹ vonásait viseli magán a gyakorlati család- és az ideális vallási szinten. A Madonna-kultusz ma is a keresztény taljánok elsődleges vallási ismertetőjele, s családon belül a *mammismo* túlélte Róma, a feudalizmus és a harácsoló primitív kapitalizmus bukását. Az olasz nem feltétlenül tiszteli apját, de anyjához szerető tisztelettel ragaszkodik, élete végéig. Bár az utolsó félév szá-

zadban gyöngült a család vonzereje, ma is egyik mágnes a kaleidoszkopikus olasz életnek.

Az angol élet² – az irodalom jó tükre ennek, gondoljunk Dickensre – már a múlt században is ridegebb, személytelenebb, kegyetlenebb viselkedésformákat mutatott fel. Az árvák árvábbak voltak itt, mint Dél-Európában, az öregeket ha kellett, ha nem, „szeretetházba” gyömöszölték, a gyermekek hamarabb elhagyták szüleiket és a maguk lábára állva kevesebbet törődtek világra hozóikkal, mint azt mi tettük Közép-Európában.

Talán nem véletlen, hogy a szeretetházak rendszere Angliában a legkiterjedtebb. Valahol kollektív tudatunk mélyén él még egy kép, mely az öreg szülőkről, nagyszülőkről való gondoskodást a család keretében ábrázolja. Ennek a képnek indián példáit Dél-Amerikában a valóságban is megláthatni, nem beszélve a fejlett Japánról, vagy az ősi szokásaikat ma is gyakorló indusokról. Ám jóval gyakoribb túladni az öregeken. Jól látta ezt Déry Tibor a *G. A. úr X-ben* című regényében. Nos, a gyengülő, a szellemileg megroppanóban lévő szülőket egyszerűbb szeretetházba vagonírozni – hisz ott, ugyebár, profi gondozók kezébe kerülhetnek –, mintsem otthon bíbelődni velük. Idehaza a lakásmizéria miatt az Aggok háza c. intézmény inkább szükségszerűségnek, mint kegyetlenségnek hat; Angliában az egyes családokra jutó élettér nagyobb, az angolok mégis szükségszerűnek látják szüleik kiközösítését, „az ő saját kényelmük érdekében”. Mivel a szeretetházak „megoldás” egyre szaporodik az ipari társadalmakban, úgy vélem, a gyermek szülei életét egyre inkább hasznossági periódusokra osztja: nagyszülői korban, vagy az után az öregekre nincs többé szükség a családban.³ Fizetett pesztonkát is egyszerűbb találni, mint a nagyszülőket gyermekgondozásra befogni. Véleményem szerint a szeretetház/aggok háza intézmény elengedhetetlenül szükséges azok számára, akiknek nincsenek olyan közvetlen leszármazottai, akik az otthon folytonosságát *otthon* biztosítanák. Az emberi életút, *the human condition* korszakolása talányként hangzik el a szophokleszi szfinx szájából: a gyermek négy lábon jár, a felnőtt kettő, az öreg, botjával, három lábon – a megfejtés szerint. Ebből a gondolatból a humanista egzisztencializmus azóta is ihletet merít. Háromlábú korban jobb a szeretetház, mint a semmilyenház.

Van egy ciprusi születésű örmény fűszerkereskedő barátom, Jirar Azirjan, Manchesterben. Az idén volt hetvenöt éves. Hat nyelven beszél, kis boltját egy görög házvezetőnő segítségével futtatja az angol nagyváros egyik belső kerületében. Az elmúlt négy esztendőben hatszor törtek be boltjába, fényes nappal. A hat közül három betörést kiskorúak hajtották végre. Egy ízben összeverték barátomat, mert a kasszában található kilencven fontot kevésnek ítélték. Meglepő számomra – és számára – a legutóbbi, a tavalyi rablási kísérlet volt. A három tettest elfogta a rendőrség, kihallgatták, majd elengedték őket. Ugyanis három kislányról volt szó, két tizenegy és egy tízévesről. Rozoga öreg barátom

mat az üzlet egy sarkába szorították és cukorkát, édességet követeltek. Az idősebbik kettő elvált, és munkanélküli szülők gyereke volt, akik kényük-kedvükre jártak haza, vagy maradtak ki otthonról. Az iskolát elkerülték. A legkisebb lány egy gyári munkás család egyetlen gyermeke, mindent megkapott otthon, amire látszólag szüksége volt, egyet kivéve: apja, anyja napközben magára (azaz az iskolára) hagyta őt, melyet a másik két – egyébként szomszéd lány – hatására ő is gyakran elkerült.

Noha könyvet lehetne (és kellene) írni az eldurvuló világ egyre barbárabb cselekedeteiről, elsősorban a gyermekek kegyetlenségéről, melynek a szülők isszák meg a levét, mindezt szántszándékosan „egyszerűsíttem” le néhány elrettentő példára. Azért, azért is, mert ezeket a példákat jóformán mindenki meg tudná duplázni, és azt szeretném, hogy szaporítaná is és elgondolkodna rajtuk. Megfélézhető-e, avagy megállíthatatlan a folyamat?

Újsághírek:⁴ *Anglia:* „Fiatal fiúk félholtra vertek egy öregembert az oxfordshirei Abingdonban. A lakáskulcsot az áldozat unokája szolgáltatta a behatolóknak.”

„A vőlegény lőtte le menyasszonya apját a leány biztatására. A busás örökség helyett a felbujtó életfogytiglani börtönbüntetést kapott.”

„Egy 94 éves asszonyt a behatoló fiatalok csoportjából egy 12 éves fiú vert agyon.”

Írország: „A 48 éves farmer belehalt sebeibe. Az ütlegelés zajára figyelmes szomszédok a farmer tizenéves fiát elfutni látták. A fiút ötödik napja keresik.”

Hollandia: „Kábítószeres fiatalok lelőttek egy asszonyt, aki görcsösen fogta retiküljét. A letartóztatottak között volt az áldozat tizenöt éves leánya is.”

Egyesült Államok: „A két fivér lelőtte szüleit. A házban talált készpénzt eldorbézolták.”

Ezek a példák egy százalékát sem teszik ki a szomorú körképnek, melyen sajnos Magyarország is fellelhető.

A század utolsó negyedében már-már ragály – (még nem járvány) tüneteket mutat az idősök ellen elkövetett bűncselekmény. Az erkölcsi nevelés tabujának hitt védtelenek és gyöngék közül éppen ezt a kor- és körülmények által legkiszolgáltatottabb ember-réteget, a *kiérdemesülteket* éri a növekvő számú brutalitás. Miért?⁵

A felszíni és mechanikus magyarázat pofonegyszerű. A rablóhal a vízben a sérült, lassan mozgó egyedeket támadja meg legelőször; a prédára leső oroszlán a bicegő zebrát. A botjára támaszkodó aggastyán pénztárcája a könnyű zsákmány ígérete. Ha ellenáll, védekezése a támadókra nézve veszélytelen, azonnal lebunkózzák.

A második válasz bonyolultabb. A bűnöző fiatalok egy jelentős része bandákba verődve vadászik áldozatokra. A vadász-szellemet a nyereségvágy hajtja és a „banda-mentalitás” ösztökéli, mely elsősorban a *trófeákat* értékeli. A normálisnak hitt tisztelet, mely egykor a kornak kijárt, teljesen atomizálódik a nyereségvágy és a bandaszellem ciklotronjában. A bűnöző bandák kötelékébe tartozók közül sokan teljesen elidegenednek szüleiktől, családjuktól, alkalomadtán képesek kirabolni, megölni legközelebbi hozzátartozóikat.

A harmadik válasz feltételezéseken alapszik. Amíg volt egy elfogadható és általános erkölcsi rend (talán volt ilyen és talán aránylag kevesek vonhatták ki magukat alóla), addig a hivatkozási pontok egy hitrendszer tételeiként belső gombnyomásra működtek. Az öregeket, a szülőket, a családot tisztelni illett és kellett:⁶ hamari büntetéssel, társadalmi kiközösítéssel, vallási kiátkozással járt (járhatott) az ellenkezője. A gazemberségnek is voltak határai – idegeneket bántottak, gyilkoltak: szülőket, öregeket nem. A zártabb infrastruktúra nem engedte meg (azaz csak ritkán), hogy suhancok ellenőrizhetetlen bandákba verődjenek, és a bandaszellem nem próbálta maga alá gyűrni az évezredek tabukat. (A családtagokra kiterjedő kannibalizmus elszigetelt, etnikus jelenség volt.)

A kábítószer a mai fogyasztói társadalom métélye, voltaképpen ártalmasabb a ráknál, mert ragályos; egyenrangú tehát az AIDS-szel, mivel akarva-akaratlanul is fertőz. Ondó vagy véresejt-szállítmány sem kell hozzá. A drog *oka* a gonosztetteknek, de a narkózis *eredménye* valami egzisztenciális elégtelenségnek, amely a fekete mágia körébe vonja a látszólag önkéntes „fiak és lányok” százezreit, a földgolyó minden pontján. A kábítószer rabja, belső, biológiai szükségétől hajtva bárminemű gonosztetre képes. Recseg, ropog, hámlik, patogzik a mennyezet, repedések rések támadnak, összeomlik-e a ház?

A régi bazilika összeomlóban volt, amikor az új Szent Péter templomot építették Rómában. Százhatvanhat évig tartott az építkezés, a kupoláról lezuhant jónéhány kőműves, a reformáció szétrepesztette a katolikus egyházat, de a templom végül elkészült és a kereszténység is túlélte a reformációt és az ellenreformációt. Az indulgenciákat ma már nem árulják. Talán a jelenlegi vajúdas a társadalmi romosodás és ugyanakkor az újraépülés szimultán folyamata. Talán van a szocializmusnak egy még néhány ki nem próbált és potenciálisan hasznos változata. Talán a „zöldek” beojtanak valami újfajta humanizmust, környezetvédő tudatot, természetőrséget, egzisztenciális és ontológiai tisztességet a társadalomba, amely kalibrálja, hogy a legközvetlenebb környezet: a másik ember. Talán nem.

Az 1996. újév két új krédóval köszöntött be Albionba. Az egyiket a Londoni Egyetem egyik pedagógiai kutatócsoportja inspirálta, a másikat egy Philip Baker nevű író és biológus. A pedagógusok új kánont, ha úgy tetszik, új tízparancsolatot sürgettek. A „rég”i kapcsán kétezer évvel ezelőtt megkérdezték Jézust a főparancsolatokról, az erkölcsi mondanivaló lényegéről. Jézus

a *szeretetparancs* megerősítésével válaszolt. Az istenszeretet mellett az ember, az embertárs, sőt az ellenség/ellenfél szeretetét írta elő. Ez a kemény tétel az elmúlt kétezer évben csak helyvel-közzel juthatott érvényre. A pedagógusok sugallta új tízparancsolat kvintesszenciája: *úgy képviseld saját érdekeidet, hogy másnak ne árts vele és ne szaporítsd meggondolatlanul a lakosságot.* (Magyarán: csak akkor hozz létre utódot/utódokat, ha az anyagi és a szellemi gondoskodást vállalod.)

Baker krédója radikálisabb, egyszerűbb. Az emberközpontúságot, az alapvető humanizmust felvállalja, nála az élővilág szeretete és a tudatfok misztikus tisztelete. *A magasabb tudatfokon létező élővilág érdemesebb az életre, mint az alacsonyabb fokon álló.* Egy rádió-interjú nekiszögezte a kérdést: feláldozna-e egy félkegyelmű csecsemőt egy szuperintelligens csimpánzéért? „Igen”, volt a válasz. Baker, ha nem is „sürgeti” egy újfajta etika bevezetését, mellette voksol már.

Van az éremnek egy másik oldala, amely az etika előtt galoppozó genetika utópisztikus arculatát mutatja. A századelő Aldous Huxleyjének fantasztikus elképzelése a „lombik bábokról” a századvég ajtónkon kopogtató realitása lett. A „surrogate motherhood”, magyarul a *helyettes anyaság* új tudományos eredmények eredőjeként hozott élettani megoldásokat és erkölcsstani bonyodalmakat. Terméketlen szülők pótanyát bérelhetnek, terméketlen feleséggel rendelkező termékeny férj választhat a pótanya természetes vagy mesterséges megtermékenyítése között. Rendellenességtől megterhelt anya lombikban megtermékenyített magzatot melengethet méhében, impotens apa ondósejtje lombikban egyesülhet a szülésképtelen anya petesejtjével. Tudomásom szerint lombik-csecsemő még nem látta meg a napvilágot anya, vagy pótanya közbenjárása nélkül, de ezrével, talán tízezérekkel őriznek a föld megannyi laboratóriumában megtermékenyített és lefagyasztott embriókat. Ezek egy jelentős hányadáról nem tudják, ki volt a gombostűfejnyi embriók (eme megdermedt életcskék) apja-anyja.

Konrad Lorenz az etológia megalapítója kisliba és kiskacsa kísérletekkel bizonyította – már a század közepe táján –, hogy az újszülött baromfi az tekintetű szülőjének („anyjának” –, mondja Lorenz), aki a keltetőből kiveszi őt, enni ad neki. Az emberparány azzal a lényel köt szeretet-szövetséget, aki legkisebb kora óta szoptatja, gondozza. Kit tekint (majd) a *lombik baba* „szülőnek”? Ha nem a gépi apparátust, akkor talán a labor asszisztentst, aki az üvegeket és a fenekét mossa.

A szocialista köntös kakukkfiókájára, a nemrég megbukott államkapitalizmus ideológiájára az „újtípusú” gyermeket a „maradi” szülő beárusítására biztatta. Ez a farkas-legalizmus már a múlté. Azonban két esetről tudok, egyik Angliában, a másik Amerikában került bíróság elé, amikor kiskorú gyerek „jogaihoz ragaszkodva” beperelte szüleit és megnyerte a pert. „Gyermekek jogait tisztel-

jed”, írta az egyik szertelen riporter a tárgyalás után. Ez is egy kockája az absztrakt mozaiknak, az értéktorzulásnak.

Egyetlen ok vagy egy egyvágányú ok-okozat csatorna nem vezethet bennünket a felvázolt problémák eredetéhez, és nincs olyan summa, ami összefoglalhatná azt a társadalmi-etikai szövevényt, amelyet mi a gyermek és szülei közti válságként fogunk fel. A válság világjelenség, habár a föld, sőt egy-egy ország, vagy város különböző pontjain más és más hatásokkal jelentkezik. Nagyon félve, és a magam véleményével szőrmentén bánva óvatosan mondanám, hogy a válság fókuszában a család intézménye áll. Az önmagában dicséretes női egyenjogúsítási mozgalom hátulütője, hogy nem a gyermeknevelés, hanem a karrier lesz a nő kitűzött célja. A házasság tradicionális dinamikája megbomlik, a gyermek két vetélytárs között vergődik. Másutt, a gyerek, elvált szülők szét-tört otthonok, pót-nevelő-mostoha-szülők között hányódik, vagy saját szülei azok, akik az alkohol, a nemi kalandok, a drogok, a munkanélküliség okozta letargia miatt elhanyagolják őt. Kit tiszteljen az ilyen világ-árvája?

Benne élünk, körülvesz bennünket az érzéketlenség, a durvaság áradata. Ezért, éppen ezért nem tudjuk megítélni mennyivel rosszabb dolga van a mai szülőnek, mint a félévszázaddal előbbinek. Nem tudjuk, mi a tiszteletlenség százalékaránya a tisztelet ellenében, de azt tudjuk, hogy azokban az otthonokban ahol egészséges a családi élet, a Negyedik Parancsolat ma is érvényes.

Ám lehet, hogy egy olyan átrendeződés küszöbén állunk, melynek a család-bomlás nem oka, csupán szimptomája.

JEGYZETEK

1. Az európai kontinens nyugati felében Olaszont ismerem legjobban. Idefűz két kutatóút, hat nemzeti könyvtár és hét egyetem belsőbb ismerete műtörténeti tanulmányaimnak, olvasó-szociológiai felméréseimnek szebbik fele. Ma is évente megfordulok Velencében, Firenzében vagy Rómában, hol levelezőim („informatórain”) laknak.
2. Életem középső szakaszát Angliában éltem le, voltam itt diák, szakreferens, könyvtárigazgató, egyetemi oktató. Mindkét lányom itt él, jelenlegi egyetemi munkám miatt havonta járok át oda Írhonból. A két ország/életszemlélet összehasonlítása nem véletlen műve, már azon túl, hogy e kettőt ismerem legjobban. Összevetésükkel a két európai végletet kívánom érzékeltetni.
3. Bár e bonyolult kérdés nagyobb részletezést igényelne, ebben az esszében csak szűrőpróbákkal szolgálhatunk. Nem tudok arról, hogy lenne ilyenfajta egységes fölmérés de az AGE CONCERN c. folyóirat egy ízben adatokat közölt: hányan mentek be „önkéntesen” egy londoni szeretetházba. A megkérdezettek 40%-a

- felelt igennel (1980-as évek). Az angol állami szeretetházak 1993-ig szociális juttatásként működtek. Az elmúlt három évben egy kormányrendelet következtében a helyi „önkormányzatok” megkövetelik, hogy a belépő személy eladja a megfelelő ingatlanját és az így nyert összeget saját folytatólagos ellátására befizesse. Ez megakadályozza, illetve bonyolítja az örökbe hagyást, tehát az örökségüket féltő kisemberek egyre inkább vállalják szüleik/szülőjük gondozását.
4. „Újsághírek” címszón ún. *random sampling* értendő itt. Noha egyetemünk szociológiai tanszékének jóvoltából több ország bűnügyi, rendőrségi és bírósági statisztikái rendelkezésekre állnak (Nagy-Britannia, Írország, Észak-Írország), nem ezekkel kívántam élni, hanem a levelezőim/barátaim tudatában megragadt sajtóhírekkel, mivel ezek járnak be a világot és a nem szakemberek rendelkezésére ezek állnak. Értesüleéseimet a következőktől szereztem: Kathleen Jámbor pszichológus, Oxford; Határ Győző író, London; Roelf Van Haeften könyvtáros, Hollandia; Anna Kane, muzsikus, Írország; professor Walter O'Neil, építész, Egyesült Államok.
 5. Most (1996 május 14-én) olvastam el Professor Michael MacGreil maynoothi szociológiai professzor felmérését: *Prejudice in Ireland*, mely az év végén jelenik meg könyv formájában. Esszém gondolataihoz fűződő részeket este megvitattuk. MacGreil szerint az ír társadalomban nincs „növekvő előítélet” sem a szülők, sem az öregek ellen. Leegyszerűsítve a kérdést, arról van elsősorban szó, hogy a szülők értékítélete megingott s ennek következtében egyre inkább hiányzanak a továbbadható, „örökölhető” erkölcsi normák.
 6. MacGreil felhívta a figyelmemet arra, hogy az ún. kisközösségekben az öregek tisztelete sokkal nagyobb mértékben megvan, mint a társadalom egészében. Szerinte szinte mindegy milyen jellegű a kisközösség: vallásos, vallástalan, érdekszövetkezet jellegű, társadalmi-művészi orientációjú, mindezek kohéziós erejéhez tartozik a szülők megbecsülése is. Vannak szeretetházakat futtató kisközösségek is: szellemi emocionális sikerük az idősök körében szinte maradéktalan.
 7. Jelen írásom angol nyelvű változatát megmutattam M. Elliott Batemannek, a hadtörténelem manchesteri professzorának. Őt idézem: „A szülők ellen elkövetett bűnök még húsz évvel ezelőtt is csak elvétve fordultak elő, családi okokból kifolyólag. A vadidegen öregek bántalmazása, kirablása ma a nyugati társadalmak egyik rákfénéje. Gyerekkoromban ez a jelenség teljesen ismeretlen volt és ma is ismeretlen az olyan patriarkális társadalmakban, mint India.”

KÁNTOR LAJOS

Ihlet és korrekció

AVAGY: A NEMZETTUDAT KARBANTARTÁSA

Besárgult újságkivágás 1982-ből, egy még sárgább, már barnuló lapú, negyven évvel korábbi, brosúra-szerű könyvben. József Attila: *Költészet és nemzet*. És Bata Imre olvasónaplója róla a *Népszabadság*ból: „Szállóige lett ítéletéből: a nemzet közös ihlet. A szállóigék elkopnak, közhellyé szürkülnek. De mintha napjainkban érdemes volna a kijelentést eredeti elevenségében fölfogni! A nemzeti közakarat, mint alkotásra való készség, a valóság alakítása a közös ihletben, ez talán fölkapni késztetni fejünket.”

Mintha érdemes volna a kijelentést – az ezredvégen – eredeti elevenségében megközelíteni, fölfogni. Nem kevésbé figyelve a korrekciókra.

Biztató (régről?) a politikai szférából (1988. február 13.)

Ezen a napon, hétvégi számában közölte a Magyar Nemzet Szokai Imre és Tabajdi Csaba tanulmányát: Mai politikánk és a nemzeti kérdés. Innen, Erdélyből ma sem tudom felmérni, hogyan hathatott Budapesten és vidéken a tézisek s a hozzájuk fűzött magyarázatok, elképzelések közzététele. Nálunk azokban az időkben mondhatni mindenki a Panorámán (a tévé külpolitikai műsorán) csüggött, rátapasztotta fülét a rádióra (főként a Szabad Európára, de a Kossuthra is) – boldog lehetett, aki friss írott szóhoz jutott odaatról. Én a szerencsések közé sorolhattam magam, s így Tabajdiék szövegét is kevéssel a megjelenése után olvashattam.

Kíváncsian találkozom most újra az akkor félhivatalosnak tekintett, ám így is reményeket ébresztő közleménnyel. Ha ma kellene minősítenem, azt mondanám: alapvetően pontosak voltak a megállapításai – a jelzőket s a túl szemérmes kollektív önkritikát (például: „Levonta a régebbi időszakok bizonyos visszafogottságának tanulságait”) a párt (MSZMP) és a kormányzat számájára lehetett írni. A nyitás szándéka kétségbevonhatatlannak tűnt. De hogy döntően nem változtak – és nem is oldódtak meg – a kérdések, azt néhány jellemzőnek vélt kiemeléssel bizonyítani lehet. Úgy, ahogy felvetésük sorrendjében kijegyeztem őket:

„Az egészséges, távlatos magyarságtudat kialakítása a cél.”

„...növekszik az a társadalmi igény, hogy az intézmények, az egyesületek, egyes személyek közvetlenül vállaljanak részt a »magyar-magyar« kapcsolatokban és – szélesebb összefüggésben – a Duna-völgyi népek együttműködésében.”

„...ma még túl sok az érzelmi elfogultság, a jogos-jogtalan indulat; sokak cselekvését nem a megfontolt értelem határozza meg.”

„Mindent meg kell tenni [a mindenkori magyar politikának], hogy a nemzeti múlt, a magyar kultúra és szellemiség hordozói ne választódjanak le a magyarság egészéről.”

„Hazánkban pedig némelyek úgy vetik fel a kérdést: mi indokolja az itt élő nemzetiségek iránti megkülönböztetett figyelmet, a szinte »kivételezett« jogi helyzetet?”

„Az államalkotó többségi nemzet olyan pótlólagos, kiegészítő eszközökkel gazdagodik nemzetiségei által, amelyek más országokkal a politikai, a gazdasági, a kulturális kapcsolatépítés, a kölcsönös szőértés fontos hordozói lesznek.”

„Különösen fontos, hogy szomszédainkkal megteremtsük a közös biztonságot, hogy egyik nép fejlődését se zavarja a vélt vagy valós fenyegetettség érzése.”

„...rendkívül nagy szükség lenne magasabb színvonalú vitakultúrára a Duna völgyében, lényegesen nagyobb türelemre egymás sajátosságai iránt, vagyis: kölcsönös megértésre.”

„A szomszédos országokban élő magyarok szerintünk hármas kötődésben élnek. Először is a magyar nemzetiség egészében, sorsában szervesen kötődik az államalkotó többség országépítő munkájának sikeréhez; hiszen ez meghatározza egyéni és közösségi boldogulását. [...] Az egyént ugyanakkor természetesen erős érzelmi szálak – a közös múlt, kultúra és a nyelv tényezői – fűzik saját nemzetiségéhez. A magyar nemzetiség iránti egyéni elkötelezettség egyben átvezető kapocs a harmadik kötődéshez, a magyar nemzethez való tartozáshoz.”

„A kivándorlás, az áttelepülés más országokba nem nyújthat megoldást egész közösségeknek – még ha az egyes emberek esetenként rá is kényszerülnek. [...] Személyes fenyegetettség, belső emberi válság vagy más nyomós ok indokolhatja ugyan az egyén döntését az ország végleges vagy átmeneti elhagyására, ami azonban változó körülmények esetén nem zárhatja ki a szülőföldre való későbbi visszatérést sem.”

„Különösen fontos, hogy a nemzeti kisebbséget ne ragadja el a magára hagyottság, a reménytelenség, a jövőhiány sötét érzése, hanem mindenkor maga mögött érezze az anyanemzetet, érezze annak törődését és gondoskodását.”

„Megengedhetetlen és nagy károkat okoz, ha a magyar nemzetiség ügyét egyes személyek, szervezetek taktikai megfontolásoknak, túlzott önérvényesítési törekvéseiknek rendelik alá.”

„Sértésre ne sértéssel, nacionalizmusra ne nacionalizmussal válaszoljunk. Ehhez is önbecsülésen alapuló, korszerű nemzettudatra van szükség. Vagyis nemzet-tudatunk »karbantartása« és a határozott, kulturált kiállás a magyar kisebbség mellett egymást nem keresztezik, hanem ellenkezőleg: egymást kölcsönösen föltételezik.”

Most, meghaladva a régebbi kereteket, erről a „karbantartásról” kell beszélnünk, ennek lehetőségei, módozatai ugyanis (részben) másképp mutatkoznak ma, mint 1988 februárjában.

Erdélyből nézve (1996 augusztusában)

Pozitív vagy negatív irányú elmozdulások egész sorát kell figyelembe vennünk, fél évtizeddel az ezredforduló előtt, ha az idézett megállapításokat időszerűen próbáljuk értelmezni, s ahol szükséges, helyesbíteni, mindenekelőtt erdélyi nézőpontból. (Az ember nem bújhat ki a bőréből, bármennyire igyekezzék is „objektívnek” maradni.) Az intézményesülés – intézmények, egyesületek megjelenése, újjáalakulása – egyes személyek hangsúlyozott – néha túlhangsúlyozott! – szerepvállalása a magyar kisebbségek (nemzetrészek) ügyében, a nemzettudat alakításában bizonyos fokig új helyzetet teremtett, anélkül persze, hogy a megoldáshoz lényegesen közelebb jutottunk volna. De tulajdonképpen a megoldásról nem is lehet beszélni (ilyet csak a szocializmus utópiákat hirdető teoretikusai és különböző – kemény, puha – diktatúrákat létrehozó vezető politikusai állítottak); csak folyamat van, és ennek iránya is változó. Nem e sorok írójának feladata minősíteni a Határon Túli Magyarok Hivatalának vagy a Magyarok Világszövetségének kilencvenes évekbeli tevékenységét; e cikk kereteibe nem fér bele az eddigieknél jóval nagyobb figyelmet és több támogatást érdemlő Anyanyelvi Konferencia (ugyancsak hivatalos, „másik” nevén: a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága) munkájának számbavétele sem, jóllehet utóbbiért társelnöki minőségemben meg kell osztanom a felelősséget budapesti, kassai, lundi és egyesült államokbeli kollégáimmal. Még csak a fontosabb akciók értékelését sem vállalhatom ezúttal határokon belül és kívül. Az viszont bizonyos, hogy az RMDSZ, az egyházak és a sajtó szerepe romániai viszonylatban az 1989. utáni történetekben nem hagyható figyelmen kívül, amikor a magyarság nemzettudatának karbantartásáról szólunk.

És itt már a legeslegújabb konkrétumokhoz érkezünk. A romániai helyhatósági választások felemás eredményeihez, egyes független polgármester-jelöltek győzelméhez az RMDSZ-jelölttel szemben. A Magyarok IV. Világtalálkozójához és az ezt követő sajtóvitákhoz (amelyek Erdélyben is bántóan éles, a közvéleményt megzavaró hangnembe fordultak – az exkommunikáció határáig). A magyar kormány és egyes (határon túli) magyar kisebbségi szervezetek vezetőinek nézetkülönbségeit feloldani hivatott magyar–magyar „csúcstalálkozóhoz”, amely aztán a „magyar–magyarozás” (Copyright: Magyar Hírlap), egy újabb magyarellenes hullám szlovák és román sajtókampányához vezetett. (Megjegyzendő: a bukaresti ellenzéki hetilap, a 22 leköszölte a budapesti közleményt, hogy ezzel elejét vegye a hamis kommentároknak.) S a figyelemre igencsak méltó konkrétumok sorában aligha az utolsó helyen kell emlí-

tenünk azt a dicsérendően merész, az eddigi defenzív kisebbségi politizálással szakító kísérletet, hogy az RMDSZ saját jelöltet állít a romániai elnökválasztásra; Frunda György marosvásárhelyi szenátor jelölése nem szűnő belső-külső (RMDSZ-en belüli és román szélsőségesek által gyakorolt) bírálatokra, gyanakvásra és vádaskodásokra is alkalmat adott – de a többség–kisebbség viszony nálunk szokatlan értelmezésére is lehetőséget nyújt.

Csak a futólag sorolt események, tények ismeretében is a Magyar Nemzetből, a kiemelt tézisek hol élesebb fénybe kerülnek, hol más megvilágítást kapnak. Az érzelmi politizálás, az indulatok, a kölcsönös szóértés, a fenyegetettség érzése, a vitakultúra színvonala (színvonaltalansága), a kivándorlás s a hazatérés (elmaradása), a reménytelenség, az érdekképviselőt kisajátítása s az önérvényesítés, a nacionalizmus értelmezése, a kettős-hármas kötődés – valamennyit érdemes volna külön megtárgyalni, újra vitatni, a legújabb politikai tanulságok (és nem kevésbé a kulturális tanulságok), köztük negatív tapasztalatok birtokában, illúziótlanul. Mégsem úgy – ahogy épp legnevesebb szónokaink beszédeiben történik, megállíthatatlanul –, hogy ezzel még többen kapjanak kedvet a szülőföld elhagyására.

Próbáljuk most tanúnak hívni az irodalmat.

Ismét Adyval

Nemzetstratégia, nemzettudat-karbantartás mérésére én visszanyúlnék legalább a századelőig. Ady Endre publicisztikájánál pontosabb mérőónt nemigen lehet találni. Ady igazán büszke magyar volt, ám sem önmagával, sem másokkal nem akarta elhíttetni, hogy minden jó, ami magyar (mert magyar!), és minden mást gyanakvással kell fogadni. A Nagyváradi Naplóban (1902. júl. 25.) „nem afféle nyári téma”-ként szállt vitába a magyar városok s a magyar kultúra kérdésében, a „Los von Budapest” fantazmával (Ady mondja így) s az új, „igazi” főváros keresőivel, Szeged önjelöltségével. Az érvei figyelemre méltóak: „Azokban a városokban látjuk az ígéretet valószínűnek, erősebbnek, hol a magyarságnak nagy harccal kellett magába olvasztania idegen elemeket. Arad, Nagyvárad, Pozsony, Kassa, Temesvár, Győr, Pécs és Miskolc inkább ígéretei a jövő kultúrájának, mint a palotás Szeged, mely pedig úgy kínálkozik, s melyet nagy lelkesedésünkben úgy szeretnénk megtenni valamikor nemzeti fővárossá.”

Trianon és Párizs közbeszólt, Ady jóslata ilyenformán legfeljebb félig válhatott be, de maga Budapest példája („beleraktunk mindent”) sem mond elent e nézőpontra. Egyébként, vitába bonyolódva a Szeged és Vidékével, a Nagyváradi Napló ifjú munkatársa még egyértelműbbé tette (a váradi lap 1902. júl. 29-i számában) álláspontját: „Hogy mi lesz ezután voltaképpen – ki tudja? Hiszen jóformán még maga a magyar fajta sem tett le minden egzámant, mely kultúrképességét igazolja. Először a magyar társadalomnak, mely nincs,

kell megszületnie, s le kell számolni azzal a fél Ázsiával, amit magunkkal hoztunk, s még mindig őrzünk. [...] Mi [...], kik ha nem is vagyunk belebolondulva Nagyváradba, rendkívüli módon megbecsüljük e városban a kivételes öntudatot és készséget, mellyel várossá és modernné akar lenni – vágyva óhajtjuk, hogy Szeged mihamar igazolja magát, s akár elsőnek bizonyítsa be, hogy a magyarság és az európaiság nem olyan lehetetlen frigy, amilyen lehetetlennek kellett – sajnos – tartanunk eddig.” (Amikor viszont nemtelennek ítélt támadás érte a magyarságot, a magyar kultúrát, Ady Endrénél hevesebb védelmezője aligha akadt; gondoljunk csak az Octavian Gogának „levél helyett” küldött üzenetére, arra a kijelentésére, hogy a magyar nemzet shakespeare-i helyzetében sem cserélne lelkiismeretet vele, a rágalmazóval.)

Ha a nemzettudat karbantartásáról valaki Erdélyből szól, persze elsősorban a híres Ismeretlen Korvin-kódex margójára (1905-ös) tételeit illik idéznie. Az 1896-ot és 896-ot, Pusztaszert emlegető írásnak az első fele „sírás és panaszkodás” (a kötetben való, 1911-es közlés szerint), a második „panaszkodás és hit”. Miért érdemes kitérni ezekre a részletekre? Azért, mert a „magyar napkirályt”, Korvin Mátyást megszólító szöveg második fele – Kompország szigorú elmarasztalása után – „sejtelemösvényeken” Erdélybe vezet, hogy rátaláljon egy európai magyarságra. („...léptem a Királyhágó erdőit tapossák, s nem érzem magam Julián barátnak, aki visszavágyik Nagy-Magyarországba. Szegény Nagy-Magyarország, talán sohasem is volt, csak Erdély volt mindig, Transsylvania, Erdőelve, Szilágyságon túl. És ha nem nonsens, amit keresünk, akkor az innen korrespondált mindig a Nyugaton küszködve finomodó emberlélekkel.”) A példa-neveket (Bethlen Gábor, Rákóczi, Wesselényi, Mikes Kelemen, Apáczai, Szenci Molnár Albert, Kölcsey) mindenki ismeri, a gondolatmenetet elindító Mátyás királyét különösen.

Milyen furcsán, szinte hihetetlenül hangzik ma, Kolozsvárt olvasva újra, sokadszor, Adyt: „...próbáljuk Erdélyt folytatni, hátha lehet.”

És mégis!

Korrektúra

Természetesen nem arra gondolok, hogy Ady Endrét kellene korigálni. Nemzettudatunkat azonban bizonyosan. Ha ugyanis komolyan vesszük a József Attila-i állítást – a nemzet közös ihlet –, akkor a nemzeten belüli közlekedésnek kétirányúnak kellene lennie. Az anyaországtól a leszakadt nemzetrészek felé – és fordítva ugyanígy. Akár újra is gondolva, hogy vajon nem túl könnyen, némileg felelőtlenül vesszük át, s használjuk egyre általánosabban az „anyaország” szót – miközben háttérbe szorul annak tudata, hogy Erdély az itt élő magyaroknak mindig anyaországa volt. (Ezt Adyval – és Bethlen Gáborral – érdemes újragondolni, korántsem a más nyelvet beszélő romániai, szlovákiai vagy szerbiai többség nyomására!)

Régebbi és újabb (politikai) tézisek és közlemények – párhovatartozástól függetlenül, bevallottan – az „anyaország” és a „határon túli magyar kisebbségek” logikáját követik. Ez pragmatikusan nem kifogásolható – bár kultúrájában gondolkodva alighanem korrekcióra szorul. És végre ideje volna a nemzet-tudat-karbantartásban ennek is igazi súlyt adni. Irodalom, színház, képzőművészet nem egy (a két világháború közötti vagy háború utáni és mai) jelensége meggondolásra készíthetné a tézisek megfogalmazóit, gyakorló politikusokat és művelődéspolitikusokat. De legalább a kézikönyvek, antológiák készítőit. (Ebben is van, szerencsére, előrelépés; annál inkább feltűnik, ha egy „Írószemmel 1996” című gyűjtemény eleve nem öleli fel az erdélyieket, felvidékieket, vajdaságiakat, kárpátaljaiakat – csak ha már átköltöztek, a határokon belültre...)

A korrekció persze ránk is, a határon túl (innen) élőkre, kellene hogy vonatkozzék. Önkorrekcióra gondolok elsősorban. Hogy ne mindig csak másban keressük a hibát, és mástól kérjük számon saját gyengeségeinket. Ne csak kérni akarjunk. Próbáljunk adni is. Utóvégre nem mindenben vagyunk olyan szegények, amint hírlik rólunk. És akkor változhatna a „kinti” magyarokról a magyarországi többségben kialakult kép. (Jeszzenszky Géza nyilatkozta 1996 nyarán, hogy „mennyre megroppant a magyar szolidaritás”.) Bizonyosan hasznára volna ez a nemzettudatnak, a „karbantartásnak”.

Egy kis önvizsgálat, tisztelt nemzet- és nemzetrésztársak, Adyval, József Attilával, Bibó Istvánnal... Sírás és panaszkodás után így jöhet meg (vissza) a hit, a bizalom.

És a nemzeti önbizalom, aminek annyira híjával vagyunk!

Epilógus, 1997 márciusában

A kézirat első változatának megszületése és a reálisan várható megjelenés közt eltelt hónapok mintha e gondolatok időszerűségét húznák alá. Az 1996 novemberi romániai választások pozitív eredménye, az RMDSZ bekerülése a hatalomba nyilvánvalóan növeli az erdélyi magyar felelősséget – talán a lehetőségeket is. A „ne csak kérni akarjunk” most új tartalmat kaphat, hosszabb távon. Bízunk benne, hogy így lesz. Ami pedig a mi dolgunkat, írástudókét illeti, ebben nem is olyan nagyon kell újragondolni a tennivalókat. „Csak” határozottan gyakorolni kellene – sírás és panaszkodás helyett – a „közös ihletből” következő jogokat és kötelességeket, még ha ezt nem írja is elő (vagy nem így írja elő) az országhatárok szerint érvényes egyik vagy másik alkotmány.

KIBÉDI VARGA ÁRON

314

*Felhőfutamok és üstökösstervezetek
rekedtes és rendszertelen nekifutások
a kibomló folyópartok fölött
a befelé forduló őserdők mellett
szaporán és kiúttalanul
vagy pedig idegen nyelveken
talán az irokézeknél vagy a föld alatt
megtervezhetetlen futamok mindenütt
egy-két bolygó kivételével
keresetlen nyelveken és ősemberek között
menetelnek az eredethatározók
egymást ritkítják
végső állapotok bűvöletében a forró kását kerülgetik
restellenek lemondani a hiányról
magukat sohasem állítják
és a megállapodást sem ismerik*

315

*A negyedik levél után a feltámadás
(a támadás ideiglenességét bizonyítandó):
ez a fókusz, a lecsendesítő.
Sokan hazamennek, közbevetőleg.
Lemondanak a veszélyesebb számokról.*

*Levelek vallatása, mint a túlvilágon:
rátámadni az ismerős passzióra,
a tenger erejét feszegetni.*

*Ezután már csak a csend marad:
a számokat kell berendezni,
a romlandóság útvesztőit
és a tettenért angyalokat.*

316

*A nap átölel de madarat nem hallasz;
a fekete tó partján marad az arató,
madarat marasztal és vigasztalan.
A nap megtekintése óránként veszélyes,
hallatlan öleléseknek leszel kitéve,
nap szeleteli a maradandó aratókat,
gépiesen szeleteli, képet vág.*

„...legyőzhetetlen távolság van élet és irodalom között”

BESZÉLGETÉS KIBÉDI VARGA ÁRONNAL

– *Kibédi Varga Áron a Hollandiában működő Mikes Kelemen Kör alapító tagja. Milyen fórumot jelentett ez a magyar irodalom számára egykor, és mit jelent ma?*

– A filológusok kedvéért egy kicsit pontosítanom kell: a szó szoros értelmében nem vagyok alapító tag, mert a kör 1951 áprilisi alakuló ülésén én nem vettem részt, csupán a második vagy harmadik összejövetelükre kaptam meghívást. Ez az időszak Magyarország történetének nagyon sötét korszakát jelentette, és ez kihatott akkori hangulatunkra, működésünkre is. A hollandiai egyetemeken tanuló körülbelül tíz magyar diák, református vagy katolikus ösztöndíjasok, mindegyike félt a másiktól, mert meg volt mindenki győződve arról, hogy a másik kommunista kém. Lehet, hogy valóban volt is közöttünk ilyen, hiszen évekkkel később egyszer bementem a hágai követségre, és valóban tudták, hogy mi az összejöveteleinken mit csináltunk. Ennek ellenére le kellett győznünk a félelmünket, ha ebben az idegen világban meg akartuk őrizni a magyar kultúrához, a magyar szellemi élethez kötődő élményeinket. Aztán 1956 után megtízszereződött a létszámunk, s azóta is állandóan növekszik. 1959 óta már nemzetközi konferenciákat is rendezünk, Londonból, Münchenből, Párizsból érkeztek barátaink. Hadd emeljem ki Cs. Szabó Lászlót, akit úgy emlegetünk, mint a Mikes Kelemen Kör osztályfőnökét, vagy Czigány Lórántot, aki legbelső körünkhöz tartozott, és előadásaival, humorával, egész karakterével hozzájárult a Kör arculatának megformálásához. A 60-as évek végétől már Magyarországról, Erdélyből is jöttek előadók. Mi persze nem a hivatalos ranglista szerint hívtuk meg az embereket, és nem is csak írókat, hiszen a Kör nem kizárólagosan irodalmi profilú volt: közgazdászok, filozófusok, műkritikusok és mindenféle érdeklődésű ember megfordult nálunk. Természetesen az irodalom mindig reflektorfényben volt. 1980 óta tanulmányi napjainkon egy általunk felkért kritikus bemutat egy-egy olyan magyar író, költőt, akire nem figyelnek eléggé otthon. Így legalább tizenöt magyar író, költőt hívtunk meg: Mészöly Miklóst, Konrád Györgyöt, Krasznahorkai Lászlót, Tolnai Ottót, Lászlóffy Aladárt például. Ezek egy része megkapta a Mikes Kelemen Kör irodalmi díját, a Magyar Irodalmi Figyelőt.

– *Ön a Holland Királyi Akadémia tagja, az amszterdami református egyetemen francia irodalmat tanít, de előadott amerikai egyetemeken is. Ez a „szellemi teherviselés” nem nyomasztó a költő számára?*

– Meg lehet szokni. Az ember másfajta életformákról vagy sorsokról olvasva azt kérdezi magától, hogy lehet ezt kibírni. Számomra például ilyen sors az eszkimóké, akik mínusz 30 fokban is éppúgy tudnak örülni és szeretni vagy éppen mérgeledni, mint mi. Időnként valóban kifárad az ember. Én gyakran öt, de minimálisan három nyelvben élek. S állandóan át kell kapcsolni az egyikről a másikra. Lehet, hogy ezért lettem viszonylag szűkszavú költő, és el sem tudok képzelni olyan lavinaszerű versömlést, mint amilyen Victor Hugót jellemezte életének egy bizonyos korszakában, amikor is felkelés és reggeli közt megírt 200 sort, mert anélkül nem jött meg az étvágya, vagy nem volt kedve elkezdni a napot.

– *Ez a költészetáradás talán mégis imponáló az Ön számára, hiszen tudományos munkásságában jelentős helyet foglal el a barokk irodalom. Verseiből viszont teljesen hiányzik az ornamentika. A költő függetlenedni tud a tudóstól?*

Az irodalomtörténet három nagy periódusa volt számomra mindig vonzó: a barokk, a klasszicizmus és a romantika. A barokknál éppen ez az óriási burjánzás izgatott: szavak és képek áradása, hatalmas érzelmi gazdagság, amely ugyanakkor mindig valamilyen vallásos mozzanattal kapcsolódik egybe. A klasszicizmus koncentrált fegyelem – azok közé a ritka nem-francia irodalomtörténészek közé tartozom, akikhez a francia irodalmon belül éppen a „legfranciább” kor, XIV Lajos korának irodalma áll legközelebb –, a barokk viszont szétfolyó és szertelen, boldogan az, mert tudja, hogy a határ megvonása nem a mi dolgunk, hanem Istené.

A romantika továbblép, nem ismer határt. Nincs izgalmasabb író, mint Friedrich Schlegel, Bettina von Armin, vagy Novalis: művészet és élet, az én és a világmindenség, minden egybefolyik. De ugyanakkor nem igazán nagy írók, nem olyan nagyok, mint mondjuk Cervantes vagy Proust, mert az irodalmat és az életet összetévesztik, nem veszik észre, hogy az irodalom az élet fűszere, alaptápláléka lehet ugyan, olyannyira hogy életünk merőben megváltozik tőle, de nem maga az élet. Bosszantó, sőt őrlítő is talán – a romantikusok belehalnak, öngyilkosok vagy hívő katolikusok lesznek –, de tény, hogy legyőzhetetlen távolság van élet és irodalom között. Aki elmegy egészen a határig, de nem tagadja, hanem játszik vele, provokálja, mint Proust vagy Cervantes, az a nagy író.

A klasszikusokban és a barokkokban van „határtudat”, a romantikusokban nincs. Ezért állnak hozzám közelebb a barokk költők, még akkor is, ha másképpen írok. Nyelvük olyan csodálatosan gazdag, hogy mindenkinek csak ajánlhatom, hogy olvassa Gyöngyösit, Zrínyit, Nyéki Vörös Mátyást.

– *Tanulmányait franciául írja, illetve franciául is, verseket azonban csak magyarul. Azért van ez vajon, mert a líra inkább az anyanyelvben gyökerezik?*

- Lehet. Az tény, hogy én mindig magyarul számolok és magyarul imádkozom. Ezzel mások is így vannak, de én még azt is hozzátenném: verseket is csak magyarul tudok írni. Van példa a világirodalomban regény- és színdarabíróra, aki kilép anyanyelvéből, és más nyelven alkot maradandót, mint például Joseph Conrad vagy Ionesco, de költőre nincs. Talán ha holland lennék, és német nyelvközegben élnék, vagy francia lennék, és spanyol nyelvközegben élnék, el tudnám képzelni, hogy az anyanyelvemhez közel álló másik nyelvbe átlépnék, de a magyarral kapcsolatban ez nem lehetséges. Egyszer hosszasan beszélgettem egy igen jelentős francia költővel, akivel elég jó barátságban vagyunk. Megmagyaráztam neki a magyar nyelv szerkezetét, s végül azt mondtam neki, hogy nem is értem, hogy tud verset írni egy annyira nem költői nyelven, mint a francia. Ő aztán visszafordította a dolgot, és elmondta, hogy ő pedig azon csodálkozik, hogy hogyan lehet magyarul verset írni, és a francia milyen csodálatos nyelv.

A vers nyelvibb, mint bármilyen más műfaj: Isten teremtette a világot, és az alapvető munkát, a megnevezést ezután a költő végzi el. A többi műfaj később jön, magyaráz, értelmez, gyönyörködtet, lelkesít.

- A szavak kimondása című tanulmányában megjegyzi: „a nyelvtan korrekt kijelentő mondatai csak közölnek..., a költő mondatai viszont nem közölnek, hanem kijelentenek és cselekszenek.” Ez a különbség talán az ihlet erejével magyarázható?

- Ihletnek is nevezhetjük. Én itt arra gondoltam, hogy a költészet egy egészen különös szóhasználat. A költő olyan dolgokat mond, olyan mondatokat ír le, amelyeket a mindennapi tapasztalataink alapján nem lehet ellenőrizni, amire egy józan, racionális ember azt mondhatja, hogy ez badarság. Már az ókorban vitatkoztak arról, éppen Platón körül, hogy a költészet hazugság.

A költészetet csak az szereti, aki elfogadja, hogy a szavakat más célból is használhatjuk, nem csak akkor, amikor tényeket akarunk közölni. A mese, a népdal is olyan nyelvhasználat, melynek hétköznapi ellenőrizhető valóság-tartalma kétes. Ezt a nyelvhasználatot performatív nyelvhasználatnak nevezném; a költő, azzal, amit mond, cselekszik, nem a mindennapi élet, hanem a képzeleti világunk szintjén teszi.

- „A főnév leszögez, az ige módosít” - írja ugyanebben a tanulmányában. A lényeg megragadása, az absztrakció csak „egy új nyelvtan” segítségével lehetséges?

- Az izgalmas dolog éppen az, hogy „új nyelvtan” nincsen. A nyelv nálunk (pl. az összes magyar ajkúnál) sokkal több, meghalad minket évszázadok óta. A nyelvet még egy Sztálin se tudja megváltoztatni. A nem-romantikus, azaz a megnevezni akaró költő problémája az, hogy a megnevezésre, a dolgok kijelentésére-megjelenítésére a főnév a legalkalmasabb. Az ige = „Zeitwort”; időhöz kötött, különböző percek és helyeket (helyzeteket) kapcsol egymás-

hoz, hiszen a cselekvés mindig átmenet, mindig a változást jelzi. A költő azért harcol, hogy megtalálja a megnevezéshez járuló igéket; vannak-e megnevező igék?

– Téged című versciklusának egyik sora így hangzik: „Nem én szólok, de kell a második személy...” A költészet tehát megszólítás és nem megszólalás?

– Az első nincs a második nélkül, csak együtt vannak. Az én feltételezi a te-t. És a te nemcsak második, hanem más is. Nemcsak a költészet, hanem minden beszéd egyszerre megszólítás és megszólalás.

Hozzátenném: az én-t az én nem ismeri. (Ki meri állítani, hogy ismeri önmagát? Gnothi szeauton: sztoikus önteltség).

Talán más beszél, amikor az én megszólal.

– „Az irodalomtörténet állandó átírása erkölcsi követelmény” – állapítja meg Az irodalomtörténet válságai című cikkében 1992-ben. Ugyanitt fogalmazza meg azt az igényt is, hogy két irodalomtörténetre lenne szükség: egy pedagógiai célzatúra és egy esztétikai jellegűre. Mi volna ezekre a kérdésekre mai válasza?

– Véleményem azóta nem változott. Írásom az ellen az illúzió ellen készült, amely szerint a kommunizmus bukása után végre meg lehet majd írni a magyar (vagy bármilyen más) irodalom „valódi” történetét.

Ami a pedagógiai jellegű irodalomtörténetet illeti, ott arra gondolok, hogy irodalomtörténeteket nagyon sokszor iskolásoknak írnak; a 12–18 évesek gondolatvilága, tapasztalata egészen más, mint a felnőtteké. Nem arra gondoltam, hogy a fiatalokat meg kell óvni káros erkölcsi hatásoktól, az effajta finomkodásoknak a mai televíziós és olcsópornósajtós világban már nincs sok értelme, hanem inkább arra, hogy az irodalom sok olyan témát és gondolatot dolgoz fel, ami egy fiattól még távol áll, amivel kapcsolatban még semmiféle tapasztalatot nem szerzett.

A politikai-nemzeti ihletésű irodalomtörténetek mellett szükség van pl. pszichoanalitikus, formalisztikus és esztétikai perspektívákban megfogalmazott irodalomtörténetekre is. Sokfajta irodalomtörténetre van szükség, mert a múltat senki sem ismeri tökéletesen és kimerítően, a múltat tehát mindig újból át kell írni. A nagybetűs Történelem nem létezik.

– És nagybetűs Költészet létezik-e? S ha létezik, hol a helye a kulturális tevékenységek között?

– Amióta rendszeresen hazajárok – a 60-as évek óta – érdekes jelenséget figyeltem meg. Akkoriban, ha az ember bement egy könyvkereskedésbe, akár vidéken is, már a bejáratnál József Attila-, Pilinszky-kötetek fogadták. A költészetnek kiemelt helye volt a könyvesboltban. Az utóbbi években mind hátrább kerülnek, mind kevesebb költőt tart a könyvkereskedő, mert az emberek nem vásárolják. Azt hiszem, ez világjelenség, ugyanezt láttam Párizsban, és

a hollandok is erre panaszkodnak. A vers egyik fontos tulajdonsága az, hogy miközben olvassuk, a költőt is halljuk, mintha hangosan beszélne. Ezt szolgálja a rím, a ritmus, egyáltalán a kötött beszéd. A verset hallani kell. Ha oralisan lehetne továbbadni, nagyszerű jövője lehetne a költészetnek.

- *A Hollandiai Mikes Kelemen Kör 1995-ös Tanulmányi Napjainak nyitóelőadásában tette föl a kérdést: van-e posztmodern anarchia után posztmodern etika? Van-e neofiguratív, narratív elkötelezettség? A kérdésekre adott válaszok itt és ma is aktuálisak?*

- Közép-Európában, a kommunizmus bukása után ez a kérdésfeltevés különösen aktuális, még akkor is, ha a kommunizmusban nem hitt senki. Most kell komolyan megkérdezni, hogy tulajdonképpen miért nem hitt senki. Posztmodernizmus szerintem annyit jelent, hogy megszűnik a (kollektív) jobb jövőbe vetett hit, az állandó haladás mítosza, az idő irányt vesztett. Ez nem anarchia, hanem új feladat és kihívás: az ember nem tud megenni erkölcsi döntések nélkül, naponta tudnunk kell, hogy mit tart(hat)unk jónak, mit rossznak, és ezt, ha már kollektív mítosz nincsen, magánvilágunk narrációján kell kitapogatnunk, megtudnunk.

1997. május 6.

Emlékei Erzsébet-Nobel Iván

„A Tisza-parton mit keresek?”

Ady Endre izgatott kérdését/felkiáltását valószínűleg minden olyan művész és tudós magáénak érezheti, aki vidéken próbál – olykor méltánytalan helyzetben – jelentőset, a „helyi értékrenden” messze túlhaladót alkotni. A Tisza-parton azonban nemcsak a lelki nyugtalanság, hanem az elszántság verse. Ezért is választottuk a bíres sort új sorozatunk címéül, melyben a magyar kultúra és tudományosság Szegedhez is kötődő jeleseit kívánjuk megszólaltatni.

Elsőként Kopasz Márta grafikusművésszel beszélgettünk, aki nemrég vehette át a Szeged város díszpolgára címet.

A szegedi grafika fejedelemasszonya

RENDAHGYÓ PORTRÉVÁZLAT KOPASZ MÁRTÁRÓL

Reménytelen vállalkozás néhány oldalba sűrítve pontos pályaképet rajzolni a szegedi képzőművészet nagyasszonyáról, a város legújabb díszpolgáráról, Kopasz Mártáról. A ma is töretlenül friss gondolkodású idős festő- és grafikusművész 1911-ben, Szent Dömötör napján, azaz október 26-án született egy évszázados hagyományokkal rendelkező szegedi polgárcsalád sarjaként. Fordulatos életpályáján nyomot hagyott a század valamennyi történelmi vihara, miközben öntörvényű művészete – ahogyan egyik méltatója fogalmazott – az egyetemes kultúrtörténet és a szegedi szellemiség szép szintézisévé vált. Kopasz Mártát régi fotókkal, festményekkel, grafikákkal teli otthonában kerestük meg, hogy emléktöredékeiből egy rendhagyó portrévázlatot készítsünk.

– Apai ágon egy több évszázados múltba visszatekintő szegedi polgárcsaládból származik, édesanyjáról, Szeles Olgáról pedig azt mesélték, róla mintázta Munkácsy Mihály a Honfoglalás című festményének egyik nőalakját. Milyen emlékeket őriz a családjáról?

– Édesapám műépítész volt, sajnos már 1913-ban, 42 éves korában meghalt. A társtulajdonosa volt az Erdélyi és Kopasz cégnek, többek között a Dózsa György utca sarkán álló palota és a mellette lévő ház is az ő tervei alapján

készült. Halála után üzlettársa és a szegedi gyámhatóság úgy döntöttek, eladják a Dózsa György utcai palotát – amelybe édesapám minden addig összegyűjtött vagyონát fektette –, a pénzt pedig elosztják. Édesanyámmal ekkor költöztünk át a szemközti Mihályi-palota III. emeletére. Emlékszem, anyám ott mindig egy Arany János-verset szavalt: „Ide látszik a ház tornya, ide villog a vitorla.” A város, hogy „megőrizze” az árvák pénzét, a palotáért nekünk járó 90 ezer aranykoronát „biztos” hadikölcsön papírokba fektette. Ezzel megsemmisítette édesapánk egész vagyónát. Édesanyám családja egy birtokos nemességhez tartozó beregszászi származású familia volt. Nagyapám Bereg, Ung és Ugocsa vármegyék királyi alügyészeként dolgozott, amikor Szegedre hívták a királyi ítélőtáblához. Itt vett egy kúriaszzerű házat a Pusztaszeri utcában. Kopasz Istvánt ajánlották neki, hogy vele alakíttassa át. Édesapám a munkálatok közben megszerette édesanyámat, és rövidesen összeházasodtak. 1912-ben halt meg a nagyapám, a következő évben pedig édesapám. 1914-ben, a háború kitörésével a hadikölcsön is semmivé vált, a szelvények csak annyit értek, hogy édesanyám – aki itt maradt támasz nélkül a három gyermekével – egy öltözet téli ruhát tudott venni nekünk belőle. A testvérhúga Szatmár megyébe, a milotai református lelkészhez, Sipos Józsefhez ment feleségül, aki abban az időben Móricz Zsigmond legjobb barátja volt. Móricz nagyapja Tiszacsécsén, Sipos József édesapja pedig Milotán volt református lelkész, a két falu nagyon közel volt egymáshoz, és a két család között szoros barátság alakult ki. Móricz pályája kezdetén ösztöndíjasként néprajzi kutatásokat végzett azon a vidéken. Tíz éven át mindig Sipos Józseféknél kapott szállást. Kettejük levelezését most dolgozza fel Tóth Zoltán, a Vedres szakközépiskola tanára.

– *Mikor kezdett rajzolni, és ki ismerte fel először a tehetségét?*

– Édesanyám egy háromszobás lakásban lakott, amelyből két szobát kiadott, így tartotta el magát és a gyermekeit. Engem a nagynéném magához kért Milotára, így kétéves koromtól Sipos József házában nevelkedtem. Ő vette észre a rajztehetségemet. Rajzfüzetet vásárolt, színesceruzákat adott a kezembe, és téli esteiken a petróleumlámpa fényénél rajzolgattunk. Megmagyarázhatatlan volt, hogy legszívesebben mindig egy középpontból több irányba kigyózó virágkompozíciót rajzoltam. Nemrégiben mondta valaki, hogy ezek napjelképek, és tulajdonképpen az életem és a művészetem szimbólumai. Milotán kezdtem az elemi iskolát, majd később visszakérültem édesanyámhoz Szegedre, ahol az Árpádházi Szent Erzsébet Leánygimnáziumba jártam. Emlékszem, az egyik rajzórán egy kancsót kellett lefesteni. A rajztanárom, Sidlovits Kálmán levitte az igazgatónak megmutatni, anynyira tetszett neki a munkám. Nyaranta a nagybátyámnál vakációztam, akit akkor már Milotáról az esperesi székhelyre, Túristvándiba neveztek ki lelkésznek. A keresztapám, Koós Sándor nála látta, hogy mindig rajzolgatok: hol a nagybátyámat, hol a parasztyerekeket, hol meg a libákat. Ezért az egyik karácsonyra egy nagyon szép, hófehér műbőrkötésű, aranyozott feliratú könyvet küldött ajándékba. A Pesti Napló kiadványa volt: A magyar festőművészek albuma. A kötet dedikációja így szólt: „Az én kedves művész keresztlányomnak.” 12–13 éves lehettem akkor. Orvosnak készültem, de az a könyv megváltoztatta a tervemet, úgy éreztem,

méltónak kell lennem a dedikációhoz, és a művészi pályát kell választanom. Pedig sokszor mondták, jó orvos lenne belőlem, mert érzékeny vagyok az emberi szenvedés iránt. Az érettségi előtti nyáron egyik nap édesanyám hazajött a Szent István téri piacról, és azt mondta, szó sem lehet róla, hogy a képzőművészeti főiskolára menjek. Találkozott egyik táblabíróné barátnéjával, aki elmesélte, hogy az unokahúga oda jár, és tőle tudja, hogy az egy roppant erkölcsstelen hely. Meztelen férfiakat és nőket rajzolnak a növendékek, a lányok ott hamar erkölcsstelené válnak.

– *Végül hogyan sikerült meggyőzni az édesanyját?*

– A gimnázium utolsó évében megkértem, írasson be Pfeiffer Elek tanár úr főiskolai előkészítő tanfolyamára. Anyám előbb elvitte a rajzaimat Czencz János festőművészhez, akinek épp akkor volt kiállítása Szegeden. Megkérdezte a véleményét, tehetséges vagyok-e, vagy inkább orvosnak kellene taníttatnia. Czencz János úgy vélte, nagy tehetség vagyok, és írt is néhány ajánló sort. Mivel nem volt pénzünk, ezzel az ajánlólevéllel elmentünk dr. Somogyi Szilveszterhez, aki a családunk jó barátja volt. Annak idején még a kúriai bíró nagyapám vette fel őt a járásbíróságra gyakornoknak. Ezt Somogyi polgármesterként sem felejtette el. Édesanyám azt kérte tőle, támogassa a város a taníttatásomat. Somogyi elintézte az ösztöndíjat, így az előkészítő után jelentkezhettem a főiskolára. Két hétig tartott a felvételi, nagybátyám barátjának palotájában kaptam egy vendégszobát, onnan jártam be az iparművészeti akadémiára, amely abban az időben a múzeum épületében, az Üllői úton volt.

– *A főiskolai mesterei közül kiktől tanult legtöbbet, kikre emlékszik ma is szívesen?*

– A legmélyebb benyomást Simay Imre szobrászművész tette rám, aki az aktrajzot tanította. Magas, daliás, markáns, rideg és goromba ember volt. A kegyeit csak tudással lehetett meghódítani. A másik kedvencem a híres grafikus- és festőművész, Haranghy Jenő professzor lett, aki akvarellfestésre tanított. Végtelenül barátságos és aranyos ember volt. Az akadémista években rengeteget éheztem, havi 50 pengő ösztöndíjat kaptam Szeged városától, amit szegény édesanyám sírt ki Somogyi Szilveszternél. A szállásom a református kollégium ötágyas szobájában volt. Havi 25 pengőt kellett fizetnem érte. A rajzeszközök, a papír, a festékek, az ecsetek 15 pengőbe kerültek. Egész hónapra tíz pengőm maradt az élelemre.

– *Méltán volt rossz hírük a pesti művészeti főiskolának?*

– Pfeiffer Elek megnyugtatta édesanyámat, hogy az iparművészeti nagyon jó hírű főiskola, nem olyan erkölcsstelen légkörű, mint a képzőművészeti vagy színiakadémia. Persze ez a valóságban nem egészen így volt. Egyszer nagy botrány tört ki, mert az alakrajz tantermet, amikor épp nem folyt benne oktatás, az egyik élelmes hivataloság kiadta óránként egy pengőért az ötödéveseknek. Amikor kitört a botrány, szigorúan zárták a termet. Azután az egymás mellé állított paravánok mögött koitáltak az ötöd-hatod éves művészképzősök. Az én csillagom Simay professzor irányításával a másodévtől kezdett emelkedni. Simay a hátam mögé állva állította be a modelleket. Később rájöttem, hogy ez nagy kitüntetés: így a leg-

szebb pózt, a legérdekesebb rövidüléseket én láthattam. Gyönyörű modelljeink voltak, köztük is a legszebb: a vörös Ilus. A róla festett képemmel nyertem el a Székesfőváros Kereskedelmi és Iparkamarájának nagydíját. Vörös haja és hófehér bőre volt kékes árnyalatokkal. Szinte transzban voltam, amikor az aktokat festettük, mert a színek, a gyönyörű formák, vonalak egészen megrészesgítettek.

– Diploma után a fővárosban sokkal nagyobb lehetőségei adódhattak volna, miért tért vissza mégis Szegedre?

– Az adott szó tisztelete, az ígéret és a becsület – valószínűleg a családi hagyományok, a neveltetésem miatt – nagyon fontos volt számomra. Amikor 1936-ban a grafika tanszakon kitüntetéssel megkaptam a diplomát, úgy éreztem, kötelességem visszajönni, hiszen a szegedi polgárok adójából, a város ösztöndíjasaként tanultam. Azt gondoltam, vissza kell fizetnem a városnak, amit kaptam.

– Amikor hazatért, milyen lehetőségek várták, milyen volt akkoriban a szegedi művészeti élet?

– Először a főiskola grafika tanszékén készült kis temperakompozícióimat állítottam ki az ipartestület székházában rendezett nyári tárlaton. A megnyitón ott kellett állni a képek mellett, és a rendezők bemutatták a bíráló bizottságnak. Senkit sem ismertem, ezért meglepődtem, amikor a következő héten egy fiatal lány keresett a Pustaszeri utcai házukban. Kogutowicz Károly geográfus professzornak, az egyetem dékánjának leánya volt. Arra kért, keressem fel az édesapját az egyetemen, mert beszélni szeretne velem, ugyanis ő is benne volt a bíráló bizottságban, és feltűntek neki a képeim. Amikor tiszteletemet tettem a dékáni hivatalban, Kogutowicz professzor felajánlotta, vegyem át az állami ösztöndíjjal Londonba távozó Buday Györgytől a megüresedett rajz lektorátust. Fontosnak tartotta, hogy legyen egy olyan lektor, aki jól tud rajzolni, mert a földrajz és a biológia szakos tanárok nem kaptak rajzoktatást, nem tudtak még egy táblai színes grafikont sem megtervezni. Kértem, hogy mivel otthon nincs műtermem, szeretnék az egyetemen egy üres helyiséget kapni. Az ötödik emeleten volt egy üresen álló terem, Kogutowicz professzor azt ajánlotta fel, de rögtön hozzátette, hogy az állással rendkívül csekély fizetés jár: heti két óráért negyedévenként 80 pengőt tud fizetni. Arra biztatott, mégis fogadjam el, mert központi fűtés van, hivatalsegéd takarít, ott télen is reggeltől-estig dolgozhatom. Édesanyám javaslatára végül elfogadtam az ajánlatot. Életem talán legboldogabb szakasza volt, amíg lektorként dolgoztam.

– Milyen emlékei vannak a negyvenes évek eleji szegedi irodalmi életről?

– Az irodalmi kapcsolataim nem voltak túl erősek, mert képzőművészet-centrikus volt a világnézetem. 1939-ben nevezték ki Szegedre művészettörténet professzornak Felvinczy Takács Zoltánt, a Hopp Ferenc Kelet-ázsiai Művészeti Múzeum alapító igazgatóját. Addig csak széplelkű, művészetkedvelő professzorok tartottak amatőr művészettörténeti órákat. Felvinczy professzor viszont az Auditorium Maximum alatt lévő kis auditoriumban tartotta előadásait, amelyekre bárkit szívesen látott. Hamar divat lett a fantasztikus előadásait meghallgatni, tódul-

tak rájuk a grafikabarátot gyűjtők, az amatőr festők, a nagyvállalatok igazgatói, valamint a vezérkari tiszti tanfolyam hallgatói. A fiatal Baróti Dezsőtől is kiváló előadásokat hallottunk, Ortutay Gyula is Szegeden tartotta magántanári habilitációját. Sík Sándor professzor csodálatos kulturális délutánokat rendezett az Auditorium Maximumban, amelyekre a városból is nagyon sokan eljöttek. Ma is emlékszem például arra a dramatizált műsorára, amit Ráskai Leáról rendezett. Az egyik egyetemi hallgató apácaruhába öltözve, egy gyertya mellett írta a kódexet az elcsötétített teremben, miközben Sík professzor eredeti szövegeket mondatott valakivel.

– *Milyen képekkel jelentkezett az első kiállításokon?*

– Elsősorban színes temperáimmal és pasztellképeimmel szerepeltem. A Kálvin téri református templom körül minden szerdán és szombaton a tápai gyékényesek árultak. Valami feledhetetlenül festői volt az a piac, a népviseletbe öltözött asszonyokkal. Mindig ott üldögéltem a táborig székemen, és csináltam a vázlatokat. Sokszor Kovács Ödönné gyermekgyógyász első emeleti lakásának ablakából felülnézetből figyeltem a piacot. Amikor Szegedre kerültem, az igazi anyagi sikereimet a szegedi népviseletből vett temperáim hozták. A városháza előtt is csodálatos népművészeti központ volt, ahol népviseletbe öltözött mesterek kínálták a szegedi papucsokat és a szépen kihímezett ködmönöket. Ezek a témák nagyon foglalkoztattak akkoriban, sok kis temperaképem született. Úgy vették a gyűjtők, mint a cukrot. Abban az időben leginkább Aba Novák Vilmos stílusa hatott rám.

– *Az elmúlt évtizedekben nemzetközi hírnévre tett szert ex librisei révén is, alapító tagjává választotta az ex libris-gyűjtők nemzetközi szervezete, és számtalan rangos díjat is kapott. Hogyan kezdett ex librisekkel foglalkozni?*

– Buday György elvitt a kisgrafika-barátok egyesületébe, amely egyébként Ortutay és Buday első köteteit is finanszírozta. A régi Hungária Szálló épületében, a magasföldszinten volt a rózsaszín terem, amelyből egy rácson keresztül az egész földszinti termet át lehetett tekinteni. A rács melletti nagy asztal körül ültek a grafikabarátotok: Kolozs Lajos, az újszegedi ládagyár tulajdonosa, Pachlauer Dezső, aki az Anna-kutat fúratta, Lusztig Imre ügyvéd, Déry Ilona, Némedi Gyula ügyvéd. Közülük Déry Ilonka állt legközelebb hozzám, akinek 150 saját ex librise volt, és vagy tízezer külföldi, amelyekhez levelezés révén jutott. Jómagam nem készültem ex libris művésznek, bár a grafika tanszakon minden grafikai technikát megtanultunk. Bennem mindig a festő dolgozott, az alakrajzot is ezért szerettem. Ha a grafikabarátotok kértek, akkor néha-néha készítettem egy-egy ex librist, de elsősorban mindig festőnek tartottam magam. A grafikabarátotokon keresztül később éppúgy bekerültem a nemzetközi légkörbe, mint Buday György.

– *Hogyan emlékszik a háború végét követő időszakra?*

– Addig úgy éreztem, egy aranylevelekből készült láthatatlan babérkoszorút hordok a fejemen. Az országot előzőnlő marxizmus lassanként letépkedte erről a koszorúról az aranyleveleket. Az igaz értékek és az eredeti világnézetem alapján éltem, s ezzel nem lehetett érvényesülni a marxista világban. Borzasztó nagy vesz-

teségem volt, hogy Kogutowicz professzorék elmenekültek Szegedről. Szerencsére utóda, Princz Gyula professzor – aki az egyik utolsó nagy magyar felfedezőként az Almásy grófok kíséretében a Tien San hegység ismeretlen területeit térképezte fel – feleségével együtt nagyon megszeretett. Az orosz megszállás idején a mai Sajtóházban pezsgő művészeti élet zajlott. Az orosz városparancsnok egy rendkívül művelt színészből lett ezredes volt, aki nagyon barátságosan bánt velünk. Jó légkör alakult ki, azt hittük, itt az Eldorádó. A művészklubban esténként összegyűlt a szegedi professzori kar, a városi katonai vezérkar, a színészek – ott volt például Somlay Artúr is – és szinte valamennyi jelentős szegedi képzőművész. Az ezredes elhitette velünk: azt szeretnék, hogy felszabaduljunk a német nyomás alól, és a magyar kultúra felvirágozzék. Ez 1944 végén–1945 elején nagyon jó érzést keltett bennünk, mert a németeket nem szerettük, hiszen az SS-ek házról-házra jártak és elvitték a barátainkat. A klubban Balázs Béla kedélyesen, szellemesen csevegett velünk a marxizmusról, amit egyáltalán nem éreztünk akkoriban fenyegető eszmének.

– *Ezután jött a Rákosi-korszak...*

– A varázslatos légkör hamar elmúlt. Még Pálffy főispán idején az egyetemi állásom megtartásával kineveztek tanárnak az iparitanonc iskolába. Minden tanév kezdetén Szent Kozma és Szent Domján zászlaja alatt elmentünk a diákokkal a Fogadalmi templomba, ahol meghallgattuk a szentbeszédet, és csak utána kezdődött a tanítás. A fordulat évében a tanévnyitón közölték, hogy nem lesz szentbeszéd. Akkor még nem értettem meg, hogy ezzel elkezdődik valami. Húsvét előtt felháborodva mondták a gyerekek, nem tartjuk meg a nagyhetet, és egész héten dolgozniuk kell. Politikával nem foglalkoztam, nem értettem, mi történik körülöttünk, ezért azt mondtam a tanítványaimnak: kizárt dolog, hogy a legnagyobb keresztény ünnepet ne tartsuk meg. Mindez fülébe jutott Klein Frigyes ideológiatanárnak is, aki feljelentett, hogy államellenes propagandát folytatok az óráimon. Az ünnep után kivettek az iskolából, azzal, hogy semmilyen állami állást nem foglalhatok el. Maradt az egyetemi munkám. Néhány nap múlva magához kéretett Trencsényi-Waldapfel Imre, az egyetem rektora, aki már olvasta a minisztériumban a jelentést. Megkérdezte, miért szorgalmaztam a nagyhét megtartását, és miért kellett pártfogásba vennem az egyik iskolai értekezleten az absztrakt művészetet. Tudhattam volna, hogy most más világot élünk. Azt válaszoltam, hozám nem jutott el ennek a szele. Én református vagyok, istenhitben nevelkedtem, és nagyon furcsának találom a vallásellenes dolgokat. Az absztrakt művészekről pedig azt gondolom, nem szabad üldözni őket, mert olyanok, mint a gyerekek, amikor játszanak, kutatnak valami után. Trencsényi közbevetette: a marxisták szerint az absztrakt művészet nem vezet sehová. Erre azt feleltem: meg kell járni minden zsákutcát ahhoz, hogy megtudjuk állapítani, valóban zsákutca-e. A beszélgetésünk végén kezet csókolt, azt ígérte, amíg ő az egyetem rektora, addig engem senki el nem mozdíthat. A műtermemet és a heti négy órát továbbra is megtarthatom. Azokban az években a művészeti dolgozók szakszervezetének szegedi titkáráként is dolgoztam. Néhány év múlva, 1952-ben Vinkler László adjunktust

keresett maga mellé a Szegedi Pedagógiai Főiskola Rajz és Művészettörténeti tanszékére. A kinevezésemhez arra volt szükség, hogy a szakszervezet támogasson, és kijelentse, már ideológiailag is megértem a feladatra. Mivel nagyon elégedettek voltak a szakszervezeti vezetők a díjtalanul végzett munkámmal, egy kitüntetésekkel feldíszített vezető pártember jött le Budapestről, és egy állami kocsival elvitt Ágoston György főigazgatóhoz, akiről tudtam, hogy nagy marxista lett, de valamikor szerzetesnek készült. Miután a budapesti elvtárs tárgyalt Ágostonnal, a főigazgató engem is fogadott. Azt mondta, nagyon boldog, hogy náluk fogok dolgozni, mert Trencsényi-Waldapfel professzor gyönyörűen nyilatkozott a szak tudásomról. Csak ígérjem meg, hogy a marxizmusban is előre fogok haladni. Azt feleltem, egészen az agyaglabú aranybálvány próbatételéig. Ágoston pontosan értette a bibliai utalást: mindenben részt veszek, ami a hazám javát szolgálja, de abban, ami a keresztény etikámmal ellenkezik, már nem.

– *A forradalom után miért távolították el a főiskoláról?*

– Keresztény világnézetem miatt fokoztak le és helyeztek át 1957-ben a Háman Kató Általános Iskolába. Az arany babérkoszorúból ekkorra már semmi sem maradt.

– *Mit profitált az általános iskolai tanításból?*

– Eleinte borzasztó nehéz volt megszoknom, hogy nem egyetemistákhoz kell szólnom. Meg kellett találnom a megfelelő nyelvezetet. Azután már nagyon élveztem a tanítást, az iskolánk díjakat nyert, tanítványaim közül ma többen országos hírű művészek. Később, amikor a Tömörkény gimnáziumba kerültem, nekem kellett elkészítenem a 14–18 éves korosztály művészeti gimnáziumi oktatásának módszertanát. Ezt nem tudtam volna olyan jól megcsinálni, ha nem lett volna az a tapasztalat, amit a megelőző korosztály oktatása során szereztem.

– *Az elmúlt évtizedekben számos egyéni kiállítással aratott sikert, több rangos hazai és külföldi díj, kitüntetés fémjelezte művészetét. Mit jelentett Önnek a legutóbbi elismerés, Szeged város díszpolgári címe?*

– A kitüntetés előtt nem sokkal talán egy még nagyobb élményben volt részem, amikor tavaly ősszel Kass János – akit az ország legjobb grafikusművészenek tartok – meghívott a saját galériájába kiállítani, és ezzel magával egyenrangú művésznek ismert el. A szegedi polgáreltet reprezentánsaként köszöntött, és a grafikusművészetemmel is elégedett lehetett, mert élvezettel válogatott a munkáimból. Kass János elismerése volt számomra az első nagy elégtétel, a díszpolgári cím pedig – amelynek első birtokosa gróf Széchenyi István volt – óriási társadalmi megbecsülést jelent.

Hollósi Zoltán